

शुभकामना मन्त्रालय

प्रदेश सरकारले आफ्नो पहिलो निर्वाचित कार्यकाल सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्दै गर्दा नागरिकको दैनिक जनजिविका एवम् सेवा प्रवाहमा सुधार तथा सुन्दर भविष्यको मार्गचित्र निर्माणका लागि प्रदेश सरकारका आर्थिक तथा वित्तीय क्रियाकलापहरूको बारेमा आम नागरिकलाई सुसूचित गर्नुका साथै सूचनाको हकको कार्यान्वयन गर्नु अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयको दायित्व रहेको छ। मन्त्रालयको गतिविधिको बारेमा प्रदेशवासीलाई जानकारी गराउने अभिप्रायले यस मन्त्रालयले समग्र प्रदेशको आर्थिक क्रियाकलापबारे बुलेटिन प्रकाशन गर्न लागेकोमा खुसी व्यक्त गर्दछु।

नेपालको संविधानमा उल्लिखित प्रदेशका अधिकार तथा जिम्मेवारीहरू कार्यान्वयन गर्दै प्रदेशलाई आर्थिक रूपमा आत्मनिर्भर बनाउँदै संविधानले परिलक्षित गरेको राज्यको नीति तथा मार्गदर्शन अनुरूप समृद्धि सहितको समाजवादतर्फ हामी अग्रसर रहेका छौं। आत्मनिर्भर प्रदेश निर्माणको क्रममा आन्तरिक आय वृद्धि एवम् आवश्यक नीति तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकार प्रयत्नशील छ। साथै यस प्रकाशनबाट चालु आर्थिक वर्ष २०७९/८० को

गतिविधिहरूको प्रकाशनले पारदर्शिता र सुशासन प्रवर्द्धन गर्न मद्दत पुग्नेछ। प्रदेशका सबै निकायलाई नवप्रवर्तन सोचका साथ काम गर्न, असल अभ्यास र नमूना कार्यहरूको प्रचार प्रसार गरी अनुकरण गर्न प्रोत्साहन गर्नुका साथै प्रदेश सरकारले लिएको “समृद्ध लुम्बिनी : आत्मनिर्भर प्रदेश” को नारालाई साकार बनाउन सहयोग गर्नेछ, भन्ने विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा, यो प्रकाशनले आम जनसमुदायलाई प्रदेशको अर्थतन्त्र र यहाँका सम्पूर्ण आर्थिक गतिविधि तथा सम्भावनाहरूका बारेमा जानकारी गराई पाठक, अनुसन्धानकर्ता, जिज्ञासुहरूको लागि उपयोगी हुने विश्वास लिएको छु। यस प्रकाशनमा प्रत्यक्ष लागिपर्ने सम्पादन मण्डल, शुभेच्छुक एवम् मन्त्रालयका सम्पूर्ण कर्मचारी साथीहरूमा धन्यवाद ज्ञापन गर्दै बुलेटिनको नियमित प्रकाशनको अपेक्षा सहित शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

माननीय कृष्ण ध्वज खड्का
अर्थ तथा सहकारी मन्त्री

सम्पादन समूह

संरक्षक

माननीय कृष्ण ध्वज खड्का
मन्त्री

माननीय सुष्मा यादव
राज्यमन्त्री

सल्लाहकार

श्री नेत्रप्रसाद सुवेदी
प्रदेश सचिव

प्रधान सम्पादक

सुरेन्द्र पाण्डे
उप सचिव

सम्पादक

टुक प्रसाद पोखरेल
तथ्याङ्क अधिकृत

मोहन पाण्डे
अधिकृत सातौं

प्रेमप्रसाद पन्थी
कानून अधिकृत

राजन के.सी.
अधिकृत सातौं

रविन्द्र अर्याल
लेखा नियन्त्रक

कम्प्युटर सपोर्ट

अर्जुनराज पाण्डे

सचिवको सन्देश

लुम्बिनी प्रदेशको समग्र आर्थिक विकास तथा सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको नेतृत्वदायी स्थानमा अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय रहेको छ । यस मन्त्रालयको मुख्य भूमिका प्रदेशको आर्थिक तथा वित्तीय क्रियाकलापमा आर्थिक नियन्त्रणका औजार मार्फत सार्वजनिक निकायलाई जिम्मेवार, पारदर्शी, नतिजामूलक तथा उत्तरदायी बनाई समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्नु हो । यसका लागि प्रदेश सरकारको कार्यविभाजन नियमावलीमा तोकिएका मन्त्रालयको कार्यजिम्मेवारीका अतिरिक्त प्रदेशमा विनियोजन कुशलता, कार्यान्वयन दक्षता र वित्तीय अनुशासन कायम गर्नुपर्ने दायित्व रहेको छ ।

लुम्बिनी प्रदेशको विकासको सन्दर्भमा हामी कर्मचारीहरूको दृष्टिकोण, सोचाई, काम गर्ने तौरतरिकामा समेत समयानुकूल परिवर्तन ल्याउनु जरुरी छ । सालबसाली बजेटका व्यवस्थापकीय पक्ष,सोको हेरफेर तथा राजस्व व्यवस्थापनमा मात्र यस मन्त्रालयको भूमिका सीमित नभई संघ एवम् स्थानीय तहको आर्थिक तथा वित्तीय नीति कार्यान्वयनमा वित्तीय पुलको भूमिका समेत रहेको छ । अबका दिनमा हाम्रो मुख्य जिम्मेवारी सूचना प्रणाली सञ्चालनमा अग्रणी हुनु र अन्य निकायलाई Digital Governance तर्फ डोर्याउने हुनु पर्दछ । कुशल, दक्ष तथा जवाफदेही विनियोजन प्रणाली तथा वित्तीय अनुशासनको लागि प्रदेश एवम् स्थानीय सरकारलाई पथप्रदर्शन गर्नुपर्ने दायित्व पनि हामीमा छ । तसर्थ, हाम्रा हरेक क्रियाकलाप पारदर्शी, जनमुखी, लागत प्रभावी, जवाफदेही र जिम्मेवार हुनु अपरिहार्य छ । त्यसका लागि हाम्रो कार्यसम्पादन ढाँचा, नैतिकता, ईमान्दारीता, सदाचारिता तथा व्यावसायिकता समेतको प्रवर्धन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

मन्त्रालयले पहिलो पटक “अर्थ तथा सहकारी बुलेटिन” प्रकाशनको सुरुवात गरेको छ । यो प्रकाशन हाम्रा गतिविधिहरूको आम नागरिक समक्ष जानकारी दिने तथा कार्यसम्पादनको समीक्षा गर्ने माध्यम पनि हो । यसले वित्तीय उत्तरदायित्व प्रवर्धन गर्दै हामीलाई पारदर्शिता कायम गर्न सहयोग गर्नेछ । तसर्थ आगामी दिनमा समेत बुलेटिन प्रकाशनको निरन्तरताको लागि सम्बद्ध सबैमा आग्रह गर्दछु ।

अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयको संस्थागत सुदृढिकरण र सबलीकरणमा योगदान गर्नुहुने सबैमा धन्यवाद दिदै आगामी दिनमा समेत थप सुधारका पहलहरू बढाउन सकियोस भन्ने कामना गर्दछु । यस प्रकाशन सम्बद्ध पाठक वर्गलाई उपयोगी हुनेछ, भन्ने विश्वास लिदै यस सम्बन्धमा प्राप्त हुने सुझाव सल्लाहबाट सुधार गर्दै आगामी दिनमा थप परिष्कृत बनाउदै लैजान मद्दत पुग्नेछ, भन्ने अपेक्षा लिएको छु । अन्त्यमा यस बुलेटिनको लेखन/सम्पादन कार्यमा संलग्न सबैमा धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

नेत्रप्रसाद सुवेदी

प्रदेश सचिव

सम्पादकीय

अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयले पहिलो पटक “अर्थ तथा सहकारी बुलेटिन” प्रकाशनको सुरुवात गरेको छ । यस प्रकाशन मन्त्रालयका आवधिक गतिविधिहरूको समीक्षा गर्न तथा पारदर्शिता प्रवर्धन गर्दै सरोकारवालामा निहित सूचनाको हक कार्यान्वयनको लागि महत्वपूर्ण आधारशिला हो । सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको जिम्मेवार निकायको रूपमा रहेको यस मन्त्रालयबाट सुरुवात भएको यस किसिमको प्रकाशनले वित्तीय सुशासनलाई योगदान पुर्याउने र भावी दिनमा कार्यसम्पादनलाई अझ बढी प्रभावकारी, सिर्जनात्मक तथा नवप्रवर्तनमुखी बनाउन आवश्यक पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने आधार समेत तय गर्ने अपेक्षा राखिएको छ ।

यस बुलेटिनमा मन्त्रालयले आफै तथा अन्य निकायसँग सहकार्य गरी सम्पादन तथा कार्यान्वयन गरेका मुख्य-मुख्य गतिविधिहरूलाई समेटिएको छ । बुलेटिनमा प्रस्तुत गरिएका तथ्याङ्कीय सूचनाहरू मन्त्रालय तथा प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको विवरणमा आधारित छ । वित्तीय संघीयताका सैद्धान्तिक पक्ष एवम् लुम्बिनी प्रदेशको सन्दर्भमा भैरहेको अभ्यासको बारेमा लेख तथा अन्तर्वाता मार्फत विश्लेषण तथा जानकारी दिने प्रयास समेत गरिएको छ । बुलेटिनलाई त्रुटि रहित बनाउन अधिकतम प्रयास गरिएको भए तापनि भाषिक एवम् तथ्याङ्कीय त्रुटिहरू देखिन आएमा सुझाव एवम् पृष्ठपोषणको अपेक्षा गर्दछौं । बुलेटिन प्रकाशन कार्यमा सहयोग गर्नुहुने सरोकारवाला सबैलाई हार्दिक धन्यवाद दिदै आगामी दिनमा समेत यस कार्यलाई निरन्तरता दिने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछौं ।

सम्पादक मण्डल

१. मन्त्रालयको परिचय:

संवत् २०७४ साल फाल्गुन ३ गते आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयको नाममा स्थापना भई २०७८ साल भाद्र १३ गते मन्त्रालयको नाम आर्थिक मामिला तथा सहकारी मन्त्रालय कायम भएकोमा मिति २०७९ साल असार ३१ गते अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय कायम भएको छ ।

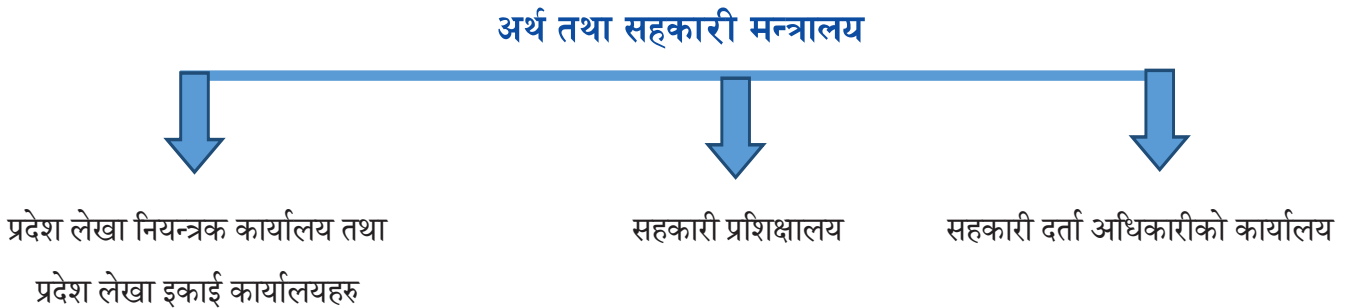
२. कार्यजिम्मेवारी:

लुम्बिनी प्रदेश सरकारको कार्यविभाजन नियमावली बमोजिम अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयको मुख्य-मुख्य कार्य जिम्मेवारीहरू देहाय बमोजिम रहेका छन्:

- ☞ प्रदेशको आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण, आर्थिक नीति, आर्थिक स्थायित्व, मूल्य स्थिरता सम्बन्धी नीति तर्जुमा, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने,
- ☞ प्रदेशस्तरको आर्थिक स्रोतको बाँडफाँट, लगानी प्रक्षेपण, वित्तीय व्यवस्थापन, प्रदेश विनियोजन ऐन, प्रदेशको बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा नियमन गर्ने,
- ☞ वित्तीय व्यवस्थापन, प्रदेश राजश्व र राजश्व चुहावट नियन्त्रण सम्बन्धी नीति तथा कानूनको तर्जुमा, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने,
- ☞ प्रदेशस्तरीय विकास नीति, प्राथमिकता, आवधिक तथा क्षेत्रगत योजना, वार्षिक विकास कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने,
- ☞ प्रदेशको आर्थिक कार्यविधि, प्रदेशको सार्वजनिक खर्च सम्बन्धी नीति तथा कानूनको निर्माण, कार्यान्वयन र नियमन तथा प्रदेश संचित कोषको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन र प्रदेश लेखा नियन्त्रण एवम् व्यवस्थापन गर्ने,
- ☞ प्रदेश विनियोजन ऐन, राजस्व, धरौटी, कार्यसञ्चालन कोष र अन्य सरकारी कोष तथा सम्पत्तिको एकीकृत विवरण र लेखा परीक्षण तथा प्रदेशको बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन, नियमन र आर्थिक अनुशासन कायम गर्ने,
- ☞ संघ र स्थानीय तहसँग अन्तरसरकारी वित्तीय सम्पर्क, सम्बन्ध र सहकार्य, तथ्याङ्क, सूचना प्रणाली तथा अभिलेख व्यवस्थापन सम्बन्धमा प्रादेशिक नीति, कानून, मापदण्ड एवम् योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने,
- ☞ सहकारी विकास तथा व्यवस्थापन, नीति तथा मापदण्डको तर्जुमा, कार्यान्वयन, सञ्चालन, अनुमति, नियमन, तथ्याङ्क व्यवस्थापन, परिचालन लगायतका सहकारी क्षेत्रसँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरूको कार्यान्वयन गर्ने

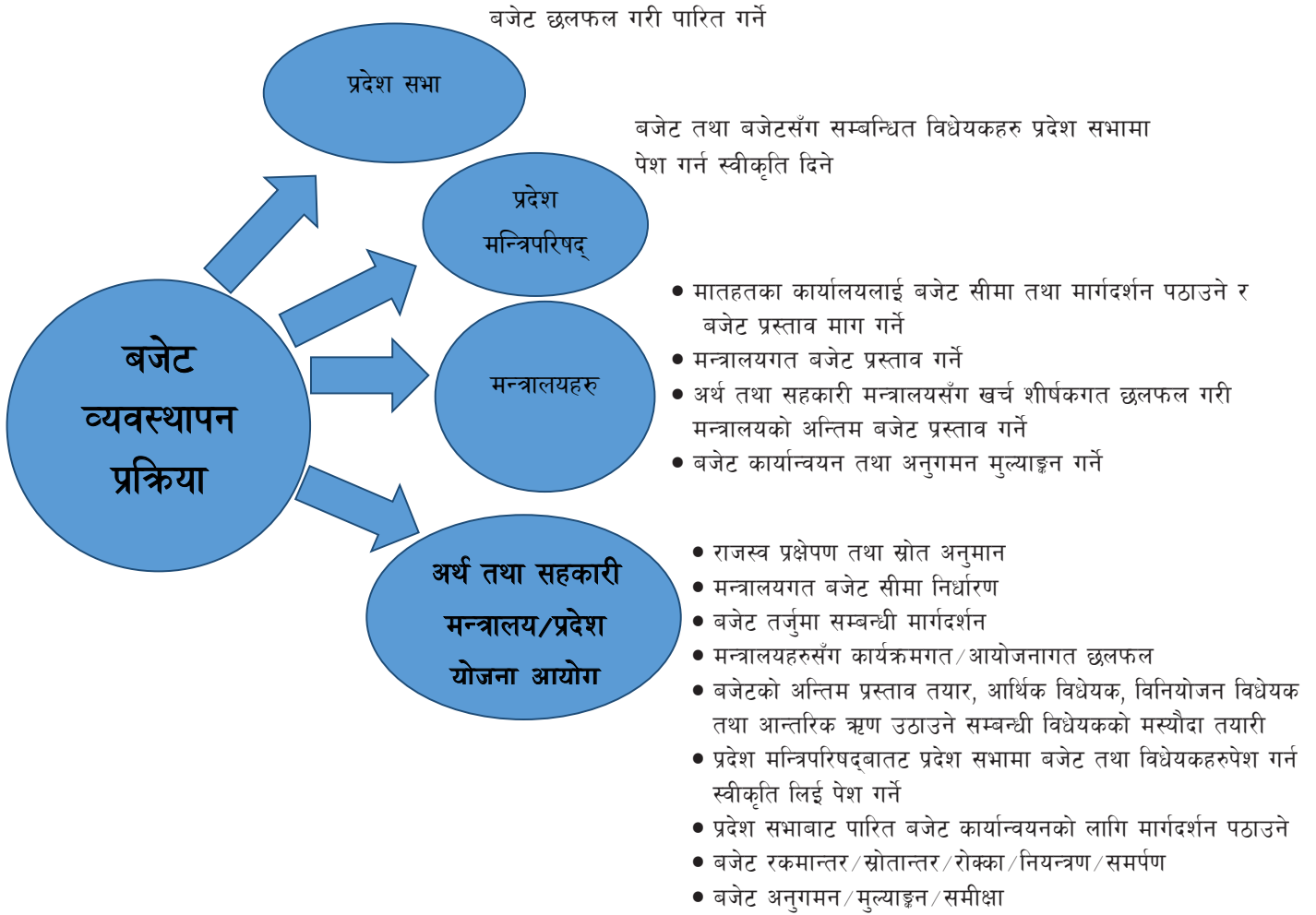
३. मन्त्रालय अन्तर्गत रहेका संरचना

अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय अन्तर्गत देहाय बमोजिमका संगठन संरचना रहेका छन्-

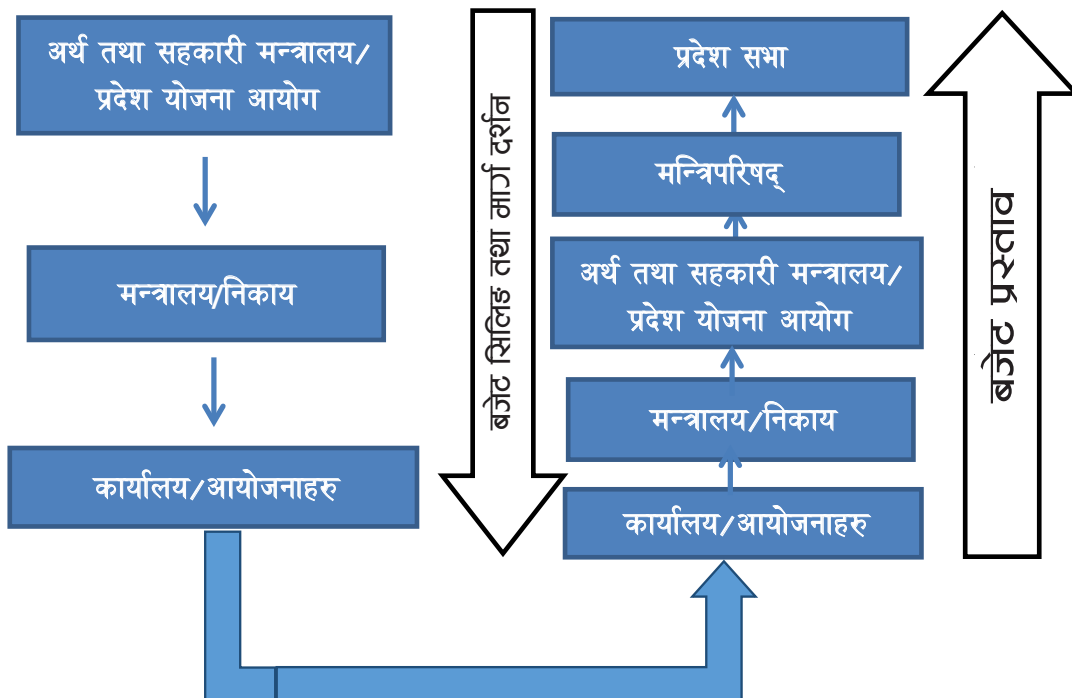
8. प्रदेश सरकारको बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयन प्रक्रियामा संलग्न निकायहरू

प्रदेश सरकारको बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयन प्रक्रियामा निम्न निकायहरू संलग्नता रहेको हुन्छ। ती निकायहरूको मुख्य-मुख्य भूमिका देहाय बमोजिम रहेका छन्:-

५. बजेट तर्जुमा कार्य प्रवाह

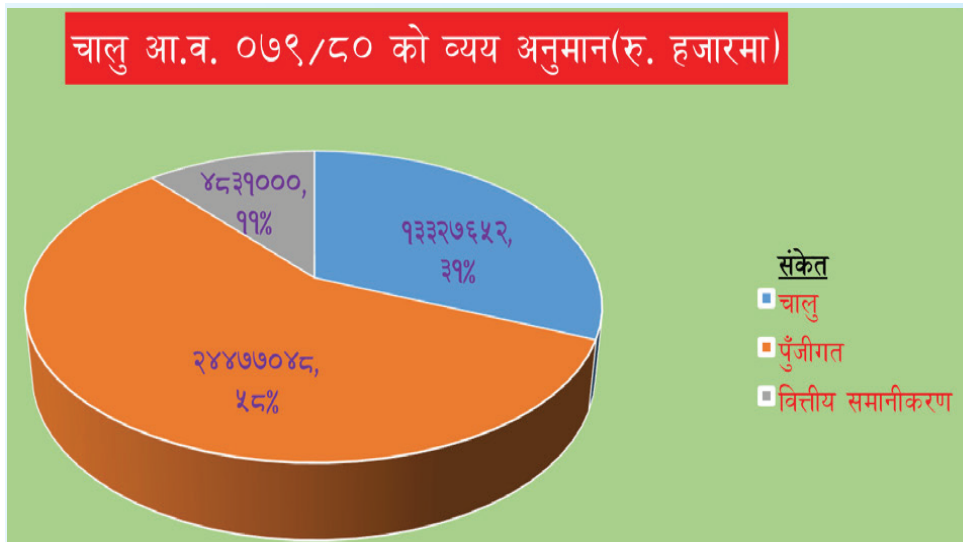
बजेट तर्जुमा कार्यमा संलग्न निकाय एवम बजेट तर्जुमाका चरणहरू निम्न अनुसार रहेका छन्:-

६. चालु आ.व. ०७९/८० को बजेट संरचना

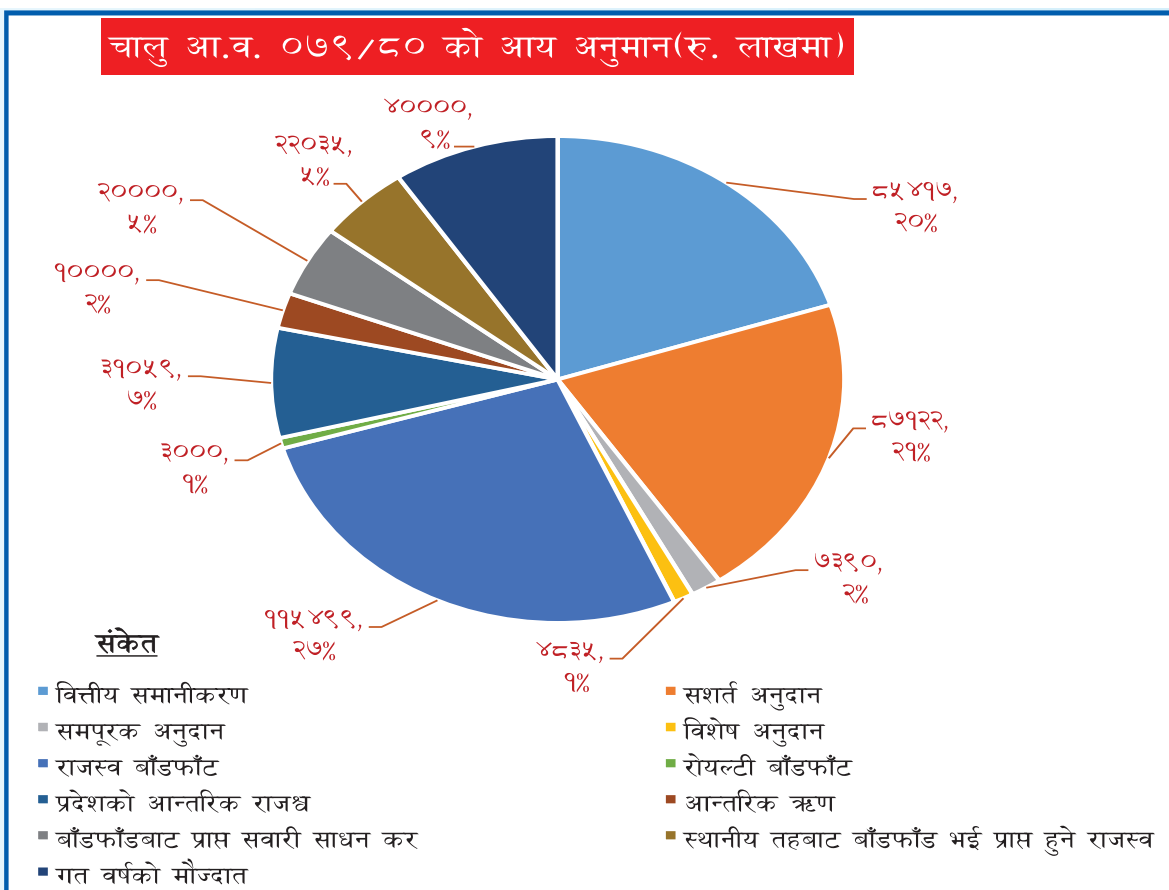
क) व्यय:

यस आर्थिक वर्षको लागि चालु खर्च तर्फ रू. १३ अर्ब ३२ करोड ७६ लाख ५२ हजार, कुल बजेटको ३१.२६ प्रतिशत पुँजीगत खर्च तर्फ रू. २४ अर्ब ४७ करोड ७० लाख ४८ हजार कुल बजेटको ५७.४१ प्रतिशत र वित्तीय हस्तान्तरण तर्फ रू. ४ अर्ब ८३ करोड १० लाख कुल बजेटको ११.३३ प्रतिशत गरी जम्मा रू. ४२ अर्ब ६३ करोड ५७ लाख बजेट विनियोजन भएको छ।

ख) आय:

चालु आ.व.को बजेट तथा कार्यक्रमको लागि खर्च व्यहोर्ने स्रोत मध्ये आन्तरीक राजश्वबाट रु ३ अर्ब १० करोड ५९ लाख, संघ र स्थानिय सरकारबाट प्राप्त राजश्व बाँडफाँटबाट रु १५ अर्ब ३५ करोड ३४ लाख, रोयल्टी बाँडफाँटबाट रु ७० करोड प्राप्त हुने अनुमान रहेको छ।

७. प्रदेशस्तरीय सहकारी संस्थाहरूको अद्यावधिक विवरण:

नेपालको संविधानमा तीनै तहको सरकारको अधिकार क्षेत्रमा सहकारी संघ-संस्था रहने व्यवस्था भए बमोजिम लुम्बिनी प्रदेशमा सहकारी सम्बन्धी आवश्यक कानून निर्माण भई सहकारी संस्थाहरू दर्ता भई सञ्चालनमा रहेका छन्। ती सहकारी संघ-संस्थाहरूलाई व्यवस्थित रूपबाट सञ्चालन, विश्लेषण तथा नियमन गर्नका लागि सहकारी तथा गरीबी सम्बन्धी व्यवस्थापन सूचना प्रणाली COPOMIS (Co-operative and Poverty-related Management Information System) प्रयोगमा ल्याइएको छ। तीनै तहका सरकारका नियामक निकायहरू र सहकारी संघ-संस्थाहरूको लागि नेपाल सरकारले लागू गरेको एक औपचारिक, स्वचालित र आधुनिक सूचना प्रविधि (ICT) मा आधारित एकिकृत व्यवस्थापन सूचना प्रणाली हो।

प्रचलित सहकारी सम्बन्धी कानून बमोजिम प्रदेशका कम्तिमा दुई वा दुईभन्दा बढी स्थानीय तहमा कार्यक्षेत्र कायम भएका सहकारी संघ-संस्थाहरूको नियमनको क्षेत्राधिकार सम्बन्धित प्रदेश सरकारमा रहेको छ। लुम्बिनी प्रदेश सरकारको नियमन क्षेत्राधिकार भित्रका सहकारी संघ-संस्थाहरूले COPOMIS मा प्रविष्ट गरेको प्रतिवेदनका आधारमा सहकारी संघ-संस्थाहरूको संक्षिप्त अद्यावधिक विवरणलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

अद्यावधिक मिति: २०७९/०९/२०

लुम्बिनी प्रदेश नियमन क्षेत्राधिकार भित्रका सहकारी संस्थाहरूको विवरण-COPOMIS अनुसार			
वचत तथा ऋण सहकारी	२६५	दर्ता भएका	७६८
बहुउद्देश्यीय सहकारी	२२६	पासवर्ड वितरण भएको	४४२
कृषि सहकारी	१३९	लग ईन् भएका	४२४
दुग्ध सहकारी	३३		
उपभोक्ता सहकारी	१३	शेयर सदस्य संख्या	
संचार सहकारी	१२	महिला	७६,०३५
अदुवा सहकारी	८	पुरुष	१०८,३४९
साना किसान कृषि सहकारी	८	अन्य	९१
कफी सहकारी	६	जम्मा	१८४४७५
तरकारी तथा फलफूल सहकारी	४		
मौरी पालन सहकारी	४	समष्टिगत वित्तीय विवरण	
विद्युत सहकारी	४	विवरण	रकम (रु.)
पशुपालन सहकारी	१	कुल बचत	१८८१५८९९९७३
अन्य सहकारी	४५	कुल शेयर लगानी	३०४२८५२८१४
जम्मा	७६८	कुल ऋण लगानी	२०१८४००५९२४

स्रोत: अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश

८. अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयका चालु आ.व. ०७८/८० को बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश मुख्य-मुख्य कार्यक्रमहरू:

चालु आर्थिक वर्षमा यस मन्त्रालयले कार्यान्वयन गर्ने गरी देहायका मुख्य-मुख्य कार्यक्रमहरूका लागि बजेट विनियोजन भएको छ:-

- लगानी सम्मेलन, लुम्बिनी प्रदेश बैंक स्थापना गर्ने,
- प्रदेशस्तरका करका स्रोतहरूको अध्ययन अनुसन्धान, बजेट, राजस्व र अनुदान सम्बन्धी अन्तरक्रिया कार्यक्रम तथा छलफल र अनुगमन,
- लक्षित समूह/समुदायका लागि सीप विकास तालीम र प्रविधिमा अनुदान सहयोग,
- गरिबी निवारणका लागि स्थानीय तहसँगको सहकार्यमा एक स्थानीय तह एक सामुदायिक उद्यम कार्यक्रम, सहकारी संस्थालाई प्रविधि र पूर्वाधार निर्माणमा सहयोग र सामुहिक उत्पादन कार्यक्रम,
- सहकारीको सहयोगमा सार्वजनिक सुलभ पसल सञ्चालन, एकीकृत सहकारी नमूना गाउँ, सहकारी बजार स्थापना तथा

सञ्चालन,

- सहकारी मार्फत् नविनतम सोच सहितको उत्पादन र रोजगार कार्यक्रम तथा महिला उद्यमशीलता प्रवर्धन कार्यक्रम ।

८. प्रदेश सरकारको आ.व. २०७७/०७८ देखि आ.व. २०७९/०८० सम्मको बजेट, खर्च तथा राजस्वको तुलनात्मक विवरण:-

प्रदेश सरकारको आ.व. २०७७/०७८ देखि आ.व. २०७९/०८० सम्म विनियोजित बजेट एवम् खर्च रकम, राजस्वको प्रगति प्रतिशत विवरण निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ:-

९.१ विगत चार आर्थिक वर्षको बजेट र खर्चको विवरण

प्रदेश सरकारको आ.व.२०७५/०७६ देखि आ.व. २०७८/०७९ सम्मको कुल विनियोजित बजेट र खर्चको रकम तथा खर्च प्रतिशत निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत् गरिएको छ ।

आर्थिक वर्ष	चालु बजेट			पूँजीगत बजेट			जम्मा विनियोजन	जम्मा खर्च	खर्च प्रतिशत
	विनियोजन	खर्च	खर्च %	विनियोजन	खर्च	खर्च %			
२०७५/७६	११,४६५,९०२	६,६६१,२९७	५९.८४	१६६२४३९८	१०१७२८२९	६१.१९	२८०९०३००	१७०३४१२६	६१
२०७६/७७	१७,८४०,३२१	१०,६८५,७५९	५९.९	१८५७६४७९	१४७२१३१३	७९.२५	३६४१६८००	२५४०७०७२	७०
२०७७/७८	१७,७३२,५४८	१३,७५३,३५०	७७.५६	१८६१९९५२	१८५१२७२८	९९.४२	३६३५२५००	३२२६६०७८	८९
२०७८/७९	१३६४५७१०	१२९८१९४४	९५.१३	२२४७१५९४	१७४०८६४३	७७.४६	३६११७३०४	३०३९०५८७	८४

स्रोत: अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश

आ.व.२०७५/०७६ मा चालु र पूँजीगत गरी कुल बजेट २८०९०२०० बाट बढेर आ.व. २०७८/०७९ मा पुग्दा ३६११७३०४ पुगेको छ भने खर्च प्रतिशत ६१ प्रतिशत बाट वृद्धि भई ८४ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ ।

९.२ तीन आर्थिक वर्षको प्रथम चौमासिक चालु बजेट र खर्चको विवरण

प्रदेश सरकारको आ.व. २०७७/०७८ देखि आ.व. २०७९/०८० प्रथम चौमासिकमा विनियोजित बजेट एवम् खर्च रकम, राजस्वको प्रगति प्रतिशत विवरण निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत् गरिएको छ:-

निकाय	आ.व. ०७७/७८			आ.व. ०७८/७९			आ.व. ०७९/८०		
	कुल बजेट	खर्च	खर्च %	कुल बजेट	खर्च	खर्च %	कुल बजेट	खर्च	खर्च %
प्रदेश सभा सचिवालय	२२८७६१	४३०७२	१९	१९५११४	४२५०१	२२	२२६४१०	२८७६९	१३
प्रदेश लोक सेवा आयोग	२५२०५	५३८९	२१	५३२७७	१०२७६	१९	३७२००	१३१४५	३५
मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१४४७६	२३७३	१६	११४४०	२४७९	२२	१५१००	४३९५	२९
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	५११३२३	२०२३८	४	५३१३८३	३९८०३	७	९१४४४५	८२०७२	९
अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय	१११०९७	१३५८५	१२	२९१८१८	१७३८०	६	३६४५७७	३१४८२	९
उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	११७२०३६	३३४४६०	२९	३२७६८१	१७५७५५	५४	३६२२६७	५८४६८	१६

उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय				२३४३७४	७६९८	३	२७४८०८	६६४३९	२४
महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय				२६८१९७	०	०	१५८९६२	२५६०२	१६
कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय	३७२२५६७	१२९२८९	३	३१५९०१४	१२४६१८	४	२३३०३५०	२१२७९१	९
आन्तरिक मामिला, कानून तथा सञ्चार मन्त्रालय	२५१६६२	१५२७१	६	२६७७५८	४९७३५	१९	२६००८४	२२४७७	९
वन तथा वातावरण मन्त्रालय				८६०८०१	३७२६४	४	९०५५७१	२४४५६८	२७
भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	११०४८५९	२१९५४०	२०	१७०३८२	७९२२८	४७	२४६३२८	४४८२०	१८
पर्यटन, ग्रामिण तथा सहरी विकास मन्त्रालय				३२२९८५	४०८७७	१३	४३४७७४	६०३७३	१४
शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	४३६४३०८	५५०८४६	१३	१९३३२२९	१६०३१४	८	२०९२९९१	२६७७१८	१३
स्वास्थ्य मन्त्रालय				२९८९१०१	३५५३३२	१२	३०८०७९९	४८५६६७	१६
श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय				२३०८६२	९५७०	४	३१९१२४	५२३९९	१६
प्रदेश योजना आयोग	३४६६९	२६०९	८	२५,०८८	२५५७	१०	२६५०४	४९३८	१९
अर्थ - विविध	१०१५४७२	१०००५०	१०	१७७३२०६	०	०	११२२४५५	०	०
स्थानीय तह निकासी	५१४००५०	१०६४२२८	२१	४८४२३९६	१०७९०५४	२२	४८३१०००	३४३१२२	७
कूल जम्मा	१७७३२२२३	२५०४४८७	१४	१८४८८१०६	२२३४४४३	१२	१८००३७४९	२०४९२४३	११

स्रोत: अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश

आ.व. २०७७/७८ मा सबैभन्दा बढी खर्च उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको २९ प्रतिशत भएको छ भने सबै भन्दा कम खर्च कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालयको ३ प्रतिशत भएको छ। आ.व. २०७८/७९ को अवधिमा सबैभन्दा बढी खर्च उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको ५४ प्रतिशत भएको छ भने सब भन्दा कम खर्च महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयको ० प्रतिशत रहेको छ र आ.व. २०७८/७९ सब भन्दा बढी खर्च प्रदेश लोक सेवा आयोग को ३५ प्रतिशत भएको छ भने सब भन्दा कम खर्च मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय ९ प्रतिशत भएको छ। प्रदेशको समग्र खर्चमा सुधार हुन नसकेकोले खर्च बढाउन कार्यगत सुधार गर्नु पर्ने देखिन्छ।

९.३ विगत ३ आर्थिक वर्षको प्रथम चौमासिक पूँजीगत बजेट र खर्चको विवरण:-

निकाय	आ.व. ०७७/७८			आ.व. ०७८/७९			आ.व. ०७९/८०		
	कुल बजेट	खर्च	खर्च %	कुल बजेट	खर्च	खर्च %	कुल बजेट	खर्च	खर्च %
प्रदेश सभा सचिवालय	३१२३८	४९	०	६४९६१	२१	०	९९०५६	२९०७६	२९
प्रदेश लोक सेवा आयोग	२७९५	१४३३	५१	१२५०	०	०	१४८००	१२३	१
मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय	८५०	०	०	३००	०	०	५००	३४९	७०
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	६३२००	२०१५	३	२२८००	२४५४	११	८५०५०	१९७०	२
अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय	२१९००	२८००	१३	२१५२०	४०८	२	४६८४०	६१९	१

उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	१७२५४८०	१२६२५६	७	९२५००	१६१२	२	६४६५०	६३३	१
उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय	०	०		३३९४४००	७३५९६	२	३३८७९००	१३००१४	४
महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय	०	०		३४२९१०	०	०	४०४७००	२३९०७	६
कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय	२७०७९	१२०१३	४	२४४०७९	५७३७	२	१४९१५०	१३४७२	९
आन्तरिक मामिला, कानून तथा सञ्चार मन्त्रालय	४७५९००	७७८८	२	४०४७५०	३८९६४	१०	४१२७१५	३९४३३	१०
वन तथा वातावरण मन्त्रालय	०	०		१००६७४३	१९१६२	२	१११६१२९	४४२७२	४
भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	१३९३९३५०	१३९१००१	१०	८९२७४००	२७१८२१	३	९८८९७७२	५४८३६६	६
पर्यटन, ग्रामिण तथा सहरी विकास मन्त्रालय	०	०		५६४४३८६	१४८८६५	३	६५०९३२६	७४०४६८	११
शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१३३२५५५	१३८२३९	१०	८१४८३०	४८७११	६	७२०५५३	७७०२०	११
स्वास्थ्य तथा परिवार कल्याण मन्त्रालय	०	०		११०९३२८	२३५२७	२	१५००८६०	६०९१५	४
श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय	०	०		१०९८५०	८२६	१	२७०००	८१६०	३०
प्रदेश योजना आयोग	१०००	०	०	१३६००	०	०	१२९५०	०	०
अर्थ - विविध	६०९९००	०	०	२५५९९५	०	०	१९००००	०	०
स्थानीय तह निकास	०	०		०	०	०	०	०	०
कुल जम्मा	१८६२०२७७	१६८८१४९	९	२२४७१५९४	६३५७०३	३	२४६३१९५१	१७१८७९७	७

स्रोत: अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश

आ.व. २०७७/७८ सब भन्दा बढी खर्च प्रदेश लोक सेवा आयोगको ५५ प्रतिशत भएको छ भने सब भन्दा कम खर्च मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय ० प्रतिशत रहेको छ। आ.व. २०७८/७९ सब भन्दा बढी खर्च मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय ११ प्रतिशत भएको छ भने सब भन्दा कम खर्च महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयको ० प्रतिशत रहेको छ र आ.व. २०७८/७९ सब भन्दा बढी खर्च प्रदेश मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयको ७० प्रतिशत भएको छ भने सब भन्दा कम खर्च उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको ९ प्रतिशत रहेको छ। प्रदेशको समग्र खर्च प्रगति ९ प्रतिशत बाट ७ प्रतिशत मा घटेको देखिन्छ।

९.४ विगत तीन आ.व. को प्रथम चौमासिकको राजस्वको अनुमान र प्रगति

संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व		आ.व. ०७७/७८ को प्रथम चौमासिक			आ.व. ०७८/७९ को प्रथम चौमासिक			आ.व. ०७९/८० को प्रथम चौमासिक		
क्र.सं.	राजस्वशर्षक	वार्षिक लक्ष्य रु.	प्रगती रु.हजारमा	प्रतिशतमा	वार्षिक लक्ष्य रु.	प्रगती रु.हजारमा	प्रतिशतमा	वार्षिक लक्ष्य रु.	प्रगती रु.हजारमा	प्रतिशतमा
१	बाँडफाँटभइ प्राप्त मु.अ.कर	५६८०६२०	१३४०५२४	२४	६७२०७००	१७४१८१६	२६	८०८४९००	१५५०८११	१९
२	बाँडफाँटभइ प्राप्त अन्तशुल्क	३७८७०८०	४१६७९३	११	२८१३८००	५३०३०३	१९	३४६५०००	६१०४५४	१८
A जम्मा		९४६७७००	१७५७३१७	१९	९५३४५००	२२७२११९	२४	११५४९९००	२१६१२६५	१९
स्थानीय तह र प्रदेश विच बाँडफाँट हुने राजस्व										
१	हुँगा गिटीबालुवा दहत्तर बहत्तर	५८२६००	१०५५६	२	६०००००	५३१७०	९	४०००००	३१०९६	८

२	मनोरञ्जनकर	५०००	१४१	३	७५००	०	०	१५००	२४५	१६
३	विज्ञापनकर	७५००	६०८	८	१००००	०	०	२०००	७०४	३५
३	घर जग्गा रजिष्ट्रेसन दस्तुर	६६००००	६८५३६	११	१४२००००	१८०५२३	१३	१८०००००	७३४२०	४
B जम्मा		१२५५१००	७९८४०	६	२०३७५००	२३३६९३	११	२२०३५००	१०५४६५	५
संघबाट बाँडफाँट भई प्राप्त हुने रोयल्टी										
C	रोयल्टी	३०३०००	०	०	४००१५०	०		३०००००	०	०
आन्तरीक राजस्व										
क्र.सं.	राजस्व शिर्षक									
१	अनुदानफिर्ता	४०००००	९५८३८७	२४०	१५०००००	८७०६७४	५८	०	४६५३४४	
२	अन्यआन्तरीक राजस्व	१६३७७००	४५८८७८	२८	५६६५६६४	५६५०२४	१०	३१०५९००	५२०७८८	१७
D	जम्मा	२०३७७००	१४१७२६६	७०	७१६५६६४	१४३५६९८	२०	४१०५९००	९८६१३२	२४
प्रदेश र स्थानीय तहविच बाँडफाँट हुने राजस्व										
१	बाँडफाँटभई प्राप्त सवारी साधन कर	१२०००००	५६४६८९	४७	२२०००००	६३३८४८	२९	२००००००	५११५३१	२६
	जम्मा	१२०००००	५६४६८९		२२०००००	६३३८४८	२९	२००००००	५११५३१	
संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान										
क्र.सं.	राजस्व शिर्षक									
१	समानीकरण अनुदान	७६३७१००	१९०९२७५	२५	८०२५७००	२००६४२५	२५	८५४१७००	२१३५४२५	२५
२	शसर्तानुदान	५८१३६००	०	०	६३३९३९८	०	०	८७१२२००	१२५५६८३	१४
३	विशेष अनुदान	२१००००	०	०	६३४९००	०	०	४८३५००	०	०
४	समपुरक अनुदान	४८३३३००	०	०	७२१६००	०	०	७३९०००	०	०
E	जम्मा	१४१४४०००	१९०९२७५	१४	१५७२१५९८	२००६४२५	१३	१८४७६४००	३३९११०८	१८
F	गत वर्षको मौज्दात	७९४५०००	८३८०७४४	१०५	३९००२८८	४७०४२३६	१२१	४००००००	४३९६१९१	११०
A+B+C+D+E+F	जम्मा आम्दानी	३६३५२५००	१४१०९१३०	३६	४०९५९७००	११२८७०२१	२८	४२६३५७००	११५५१६९४	२७

स्रोत: अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश

आ.व. २०७८/७९ को प्रथम चौमासिकमा मा संघिय सरकारबाट प्राप्त हुने राजश्व एवम रोयल्टीको रकम केही घटेको देखिन्छ, भने आ.व. २०७७/७८ प्रथम चौमासिकमा मा त्यस्तो राजश्व प्राप्त विगतको आवको प्रथम चौमासिकमा भन्दा बढी रहेको थियो । प्रदेश तथा स्थानीय सरकार विच बाडफाड हुने राजश्व रकम समेत अधिल्लो आ.व. को प्रथम चौमासिकमा भन्दा यस आ.व. को प्रथम चौमासिकमा घटेको देखिन्छ ।

२.५. आर्थिक वर्ष २०७९/८० को राजस्वको अनुमान र प्रगती विवरण (पृष्ठ २० गतेसम्म)

लुम्बिनी प्रदेश सरकारको २०७९/८० को वार्षिक राजश्व संकलनको लक्ष्य र २०७९ पौष २० गते सम्मको राजश्व संकलनको स्थितिलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ;

क्र.सं.	राजस्व शिर्षक	वार्षिक लक्ष्य रु.	प्रगति रु.	प्रतिशतमा
संघबाट प्राप्त हुने अनुदान				
१३३११	वित्तिय समानीकरण अनुदान	८,५४१,७००,०००	२,१३५,४२५,०००	२५.००
१३३१२	सशर्त अनुदान	८,७१२,२००,०००	१,२५५,६८३,०००	१४.४१
१३३१४	विशेष अनुदान	४८३,५००,०००		-
१३३१७	समपूरक अनुदान	७३९,०००,०००		-
	जम्मा	१८,४७६,४००,०००	३,३९१,१०८,०००	१८.३५
संघबाट प्राप्त हुने राजश्व बाँडफाँट				
११४११	मूल्य अभिवृद्धि कर	८,०८४,९००,०००	२,०१६,५३९,३२६	२४.९४
११४२१	अन्त शुल्क	३,४६५,०००,०००	८०५,८५२,७९४	२३.२६
	जम्मा	११,५४९,९००,०००	२,८२२,३९२,१२०	२४.४४
संघबाट प्राप्त हुने रोयल्टी				
१४१५३	वन सम्बन्धी रोयल्टी	४५,०००,०००		-
१४१५४	खानी तथा खनिज रोयल्टी	१७०,०००,०००		-
१४१५६	विद्युत सम्बन्धी रोयल्टी	८५,०००,०००		-
१४१५८	पर्वतारोहण वापतको रोयल्टी	-		-
	जम्मा	३००,०००,०००	-	-
प्रदेशको आन्तरिक राजश्व				
११११४	कृषि आयमा लाग्ने कर	१००,०००	१५,९३०	१५.९३
१४१५१	सरकारी सम्पतीको बहालबाट प्राप्त	३,५००,०००	१,१८७,९१३	३३.९४
१४२११	कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त	१५,५००,०००	४,६८२,९४८	३०.२१
१४२१२	सरकारी सम्पतीको विक्रीबाट प्राप्त	१,०००,०००	२२३,५०६	२२.३५
१४२१३	अन्यविक्रीबाट प्राप्त रकम	१००,०००		-
१४२१७	नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क	५०,०००	१,७००	३.४०
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क तथा विक्री	१,८००,०००	१५,५००	०.८६
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	१,०००,०००	३९,१००	३.९१
१४२२४	परीक्षा शुल्क	४०,०००,०००	१२१,१७५,०५७	३०२.९४
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	१५०,०००,०००	४६,०५२,२३४	३०.७०
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	७०,०००,०००	१८,५७५,७६७	२६.५४
१४२४९	अन्य दस्तुर			
१४२५३	व्यावसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	१५०,०००,०००	३९,००१,४४९	२६.००
१४२५५	टेलिभिजन सञ्चालन दस्तुर	१,०००,०००		-
१४२५६	चालक अनुमति पत्र र सवारी	८१८,२५०,०००	३०५,३९१,२७०	३७.३२
१४२६४	वन क्षेत्रको आय	१,५००,०००,०००	३८,२९४,४८५	२.५५
१४३११	न्यायिक दण्ड,जरिवाना र जफत	१००,०००	८०,६००	८०.६०
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड जरिवाना र जफत	३०,०००,०००	४,२१५,३२२	१४.०५
१४३१३	धरौटी सदरस्याहा	३,५००,०००	२१७,८५२	६.२२
१४५२९	अन्य राजस्व	२५०,०००,०००	१३९,६००	०.०६
१५१११	बेरुजु	७०,०००,०००	८६,४०९,१२५	१२३.४४

१५११२	निकासी फिर्ता	-	९७,८८०,९२३	
१५११३	अनुदान फिर्ता	-	४६५,३८४,७३४	
जम्मा		३,१०५,९००,०००	१,२२८,९८५,०१५	३९.५७
३३१४२	आन्तरिक ऋण जम्मा	१,०००,०००,०००		-
जम्मा		४,१०५,९००,०००	१,२२८,९८५,०१५	२९.९३
प्रदेश र स्थानीय तहविच बाँडफाँट हुने राजश्व (प्रदेशले संकलन गर्ने)				
११४५६	सवारी साधन कर	२,०००,०००,०००	७४०,२२३,१२३	३७.०१
प्रदेश र स्थानीय तहविच बाँडफाँट हुने राजश्व (स्थानीय तहले संकलन गर्ने)				
११३१५	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	१,८००,०००,०००	२५०,४०६,८८७	१३.९१
११४७१	मनोरञ्जन कर	१,५००,०००	२४५,२९६	१६.३५
११४७२	विज्ञापन कर	२,०००,०००	७०४,०००	३५.२०
१४१५७	दहत्तर बहत्तरको विक्रि आय	४००,०००,०००	६६,१५७,७०३	१६.५४
जम्मा		२,२०३,५००,०००	३१७,५१३,८८६	१४.४१
३२१२१	गत वर्षको मौज्दातद	४,०००,०००,०००	५,२६५,०८७,३८२	१३१.६३
कुल जम्मा		४२,६३५,७००,०००	१३,७६५,३०९,५२६	३२.२९

स्रोत: प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, लुम्बिनी प्रदेश

संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदानको सन्दर्भमा वित्तीय समानीकरण अनुदानको प्राप्ति (वार्षिक लक्ष्यको २५ प्रतिशत) सन्तोषजनक मान्न सकिने पनि शर्त अनुदानको प्राप्ति विगत आ.व. को सोही अवधिभन्दा यस आ.व. मा कम प्राप्त भएको देखिन्छ। विशेष अनुदान र समपुरक अनुदान समेत संघीय सरकारबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकारलाई हालसम्म हस्तान्तरण भएको देखिएन। संघीय सरकारबाट राजश्व बाँडफाँट अनुरूप प्राप्त हुने मुल्य अभिवृद्धि कर (VAT) वार्षिक लक्ष्यको २४.९४ प्रतिशत मात्र प्राप्त भएको देखिन्छ, भने अन्त शुल्क (Excise Duty) वार्षिक लक्ष्यको २३.२६ प्रतिशत मात्र प्राप्त गर्न सकेको छ। यस आ.व. मा रोयल्टी बाँडफाँटबाट रु. ७० करोड प्राप्त हुने लक्ष्य राखिएकोमा हालसम्म संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने रोयल्टी शुन्य देखिन्छ। प्रदेशको आन्तरिक राजश्वबाट रु. ३ अर्ब १० करोड ५९ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य राखिएकोमा हालसम्म १ अर्ब २२ करोड ८९ लाख मात्र संकलन भएको छ, जुन वार्षिक लक्ष्यको ३९.५७ प्रतिशत हुन आउछ। प्रदेश र स्थानीय तहविच बाँडफाँट हुने सवारी साधन करको सन्दर्भमा वार्षिक २ अर्ब संकलन गर्ने लक्ष्य राखिएकोमा हालसम्म ३७ प्रतिशत रकम मात्र संकलन भएको देखिन्छ। त्यसैगरी घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर वार्षिक लक्ष्यको १३.९१ प्रतिशत, मनोरञ्जन कर वार्षिक लक्ष्यको १६.३५ प्रतिशत र विज्ञापन कर वार्षिक लक्ष्यको ३५.२० प्रतिशत मात्र संकलन भएको देखिन्छ। गत आ.व. मा रु. ४ अर्ब रकम बचत रहने अनुमान गरिएकोमा रु. ५ अर्ब २६ करोड रकम बचत मौज्दातको रुपमा रहेको देखिन्छ।

त्यसैगरी तालिका ९.६ मा प्रस्तुत भए अनुरूप यस आ.व. २०७९/८० को पौष २० गतेसम्म प्रदेश सरकारको खर्च प्रगतिलाई विगत आ.व. को सोही अवधिसंग तुलना गर्दा सन्तोषजनक नै मान्न सकिन्छ। हालसम्म रु. ६ अर्ब ९८ करोड १७ लाख बराबरको रकम खर्च भएको छ, जुन वार्षिक बजेट लक्ष्यको १६ प्रतिशत हुन आउछ। लुम्बिनी प्रदेश सरकारले हालसम्म चालु खर्च तर्फ वार्षिक लक्ष्यको २१.३८ प्रतिशत तथा पुजिगत खर्च तर्फ वार्षिक लक्ष्यको १२.७२ प्रतिशत मात्र खर्च गर्न सकेको देखिन्छ। खर्च प्रतिशतको तुलनात्मक विवरण अनुसार लोकसेवा आयोगको खर्च प्रगति (६०.६० प्रतिशत) अग्रस्थानमा देखिन्छ भने उर्जा, जलस्रोत तथा सिचाई मन्त्रालयको खर्च प्रगति (१०.५६ प्रतिशत) सबैभन्दा कम देखिन्छ। यस आ.व. मा वित्तीय समानीकरण अनुदान, समपुरक अनुदान, सशर्त अनुदान र विशेष अनुदान मार्फत स्थानीय तह वित्तीय हस्तान्तरणको लागि रु. ४ अर्ब ८३ करोड १० लाख रकम छुट्याईएकोमा हालसम्म सो को २८.३२ प्रतिशत रकम मात्र निकासी भएको देखिन्छ।

१.६. आ.व.२०७९ १०८० को पुष २०७९तसम्मको मन्त्रालयागत खर्चको विवरण (सुरु विनियोजनका आधारमा)

सि. नं.	कार्यालय कोड	मन्त्रालय / केन्द्रिय निकाय	चालु खर्च		पूँजीगत खर्च		जम्मा	
			बजेट	खर्च	प्रतिशत	बजेट	खर्च	प्रतिशत
१	२०२	प्रदेश सभा सचिवालय	२२६,४१०,०००।००	३४,२००,९४१।९७	१५।११	९९,०५६,०००।००	४४,१८५,५७४।५८	४४।६१
२	२१०	प्रदेश लोक सेवा आयोग	३७,२००,०००।००	१८,५७०,५८७।२२	४९।९२	१४,८००,०००।००	१२,९४३,००१।००	८७।४५
३	२१६	मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१५,१००,०००।००	५,०५०,२२४।५८	३३।४५	५,००,०००।००	३४६,०००।००	६।९८
४	३०१	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९१४,४४५,०००।००	१२२,२६६,१४३।३९	१३।३७	८५,०५०,०००।००	३,८८१,७६६।९७	४।५६
५	३०५	अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय	३६४,५७७,०००।००	४१,०१६,६०४।६५	११।२५	४६,८४०,०००।००	३,०७९,१०५।००	६।५७
६	३०७	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	३६२,२६७,०००।००	७६,२१७,२०३।८३	२१।२३	६४,६५०,०००।००	१,५७७,३६,४१०	२।४४
७	३०८	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय	२७४,८०८,०००।००	८६,७७०,८३१।१३	३१।५८	३,३८७,९००,०००।००	२९९,८९५,८५६।९१	८।८५
८	३११	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय	१५८,९६२,०००।००	३२,७८५,६८८।७०	२०।६२	४०४,७००,०००।००	२७,७७३,९८३।७५	६।८६
९	३१२	कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय	२,३३०,३४०,०००।००	२९८,८४६,४३२।४७	१२।८२	१,४९,१५०,०००।००	२०,८००,९२०।९९	१३।९५
१०	३१४	आन्तरिक मामिला, कानून तथा सञ्चार मन्त्रालय	२६०,०८४,०००।००	२७,८४८,८४३।३०	१०।७१	४१,२७५,०००।००	६,८६६,४६८।५५	१६।६९
११	३२९	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	९०५,५७१,०००।००	३२३,०४१,६०९।८९	३५।६७	१,११६,१२९,०००।००	८२,७३४,०५०।००	७।४१
१२	३३७	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	२४६,३२८,०००।००	५६,९०८,३७८।८०	२३।१०	९,८८९,७७२,०००।००	१,०८५,०२९,४८३।१०	१०।९७
१३	३४७	पर्यटन, ग्रामिण तथा सहरी विकास मन्त्रालय	४३४,७७४,०००।००	८०,३०६,७९७।८०	१८।४७	६,५०९,३२६,०००।००	१,२१८,५८०,०३३।००	१८।७२
१४	३५०	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	२,०९२,९९१,०००।००	३७८,३६३,३६६।४४	१८।०८	७२०,५५३,०००।००	१,२१,०४०,५२५।६९	१६।८०
१५	३७०	स्वास्थ्य मन्त्रालय	३,८८०,७९९,०००।००	८२२,४९९,३२४।६१	२१।७०	१,५००,८६०,०००।००	१,३०,६१४,७६६।४९	८।७०
१६	३७१	श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय	३१९,१२४,०००।००	६८,९२०,४३७।६५	२१।६०	२७,०००,०००।००	१०,३९२,२०२।००	३८।४९
१७	३९१	प्रदेश योजना आयोग	२६,५०४,०००।००	६,७२३,३३४।८०	२५।३७	१२,९५०,०००।००	५,९३,०४७।००	४।५८
१८	६०२	अर्थ - विविध	११२२४५५०००	०	०।००	१९०००००००	०	०।००
		जम्मा	१३,१७२,७४९,०००।००	२,४८१,०५६,७८४।४३	१८।८३	२४,६३१,९५१,०००।००	३,१३२,३३७,२११।९९	१२।७२
१९	८०१	स्थानीय तह निकासी	४,८३१,०००,०००।००	१,३६८,३१३,५००।००	२८।३२	४,८३१,०००,०००।००	४,८३१,०००,०००।००	१००।००
		कूल जम्मा	१८,००३,७४९,०००।००	३,८४९,३७०,२८४।४३	२१।३८	२४,६३१,९५१,०००।००	३,१३२,३३७,२११।९९	१२।७२

स्रोत: प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, लुम्बिनी प्रदेश

१०. मन्त्रालयबाट सञ्चालन भएका केही मुख्य कार्यक्रमहरूबारे जानकारी

चालु आ.व. को स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार प्रथम चौमासिक अवधिको यस मन्त्रालयबाट सम्पन्न भएका कार्यक्रम/गतिविधि सम्बन्धि संक्षिप्त जानकारी देहाय बमोजिम रहेको छः-

१०.१ लुम्बिनी प्रदेश बैंक स्थापना सम्बन्धी अन्तरक्रिया कार्यक्रम

लुम्बिनी प्रदेश बैंक स्थापना सम्बन्धी अन्तरक्रिया कार्यक्रम मन्त्रालयको आयोजनामा २०७९ साउन १२ गते बाँके जिल्लाको नेपालगञ्ज र २०७९ साउन १३ गते रुपन्देही जिल्लाको बुटवलमा सम्पन्न भएको थियो । अन्तरक्रिया कार्यक्रममा अर्थ तथा सहकारी मन्त्री कृष्ण ध्वज खड्का, मन्त्रालयका सचिव श्री नेत्रप्रसाद सुवेदी, राष्ट्रिय योजना आयोगका पूर्व उपाध्यक्ष मिन बहादुर श्रेष्ठ, प्रदेश योजना आयोगका उपाध्यक्ष वामदेव क्षेत्री, नेपाल राष्ट्र बैंक नेपालगञ्ज र भैरहवा कार्यालयका निर्देशकहरू, प्रदेश सरकारका अर्थ विज्ञ, रुपन्देही र नेपालगञ्जस्थित वाणिज्य बैंकहरूका प्रतिनिधिहरू तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरूको सहभागिता रहेको थियो ।

लुम्बिनी प्रदेशमा प्रदेशस्तरीय बैंक स्थापनाको सम्भावना तथा चुनौती, लुम्बिनी प्रदेशमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको उपस्थिती, वित्तीय पहुँच, वित्तीय लगानी, बैंक स्थापना सम्बन्धमा नेपालको संविधान तथा प्रचलित कानूनी व्यवस्था, नयाँ कानून निर्माणको आवश्यकता, बैंकहरूको नियमन तथा आवश्यकता तथा नीतिगत समस्याको समाधान गरी बैंक

स्थापना गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने सम्बन्धमा कार्यपत्रहरू प्रस्तुत गरिएको थियो । माननीय मन्त्रीज्यूले लुम्बिनी सरकारले प्रदेशस्तरीय बैंक स्थापना गर्न आवश्यक देखिएकोले सोसँग अन्तरसम्बन्धित कानून निर्माणको तयारी र नेपाल राष्ट्र बैंकसँग आवश्यक समन्वय गरिने लगायतका विषयमा प्रदेश सरकारको तर्फबाट प्रतिवद्धता व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

१०.२ स्थानीय आर्थिक विकास सम्बन्धी एक दिने कार्यशाला गोष्ठी, प्युठान (खलंगा)

स्थानीय आर्थिक विकास सम्बन्धी एक दिने कार्यशाला गोष्ठी मन्त्रालयको आयोजनामा मिति २०७९ साल भाद्र ११ गते शनिवारको दिन प्युठान जिल्लाको खलंगामा सम्पन्न भयो । कार्यक्रममा जिल्ला समन्वय समिति प्युठानका प्रमुख, जिल्ला समन्वय अधिकारी, स्थानीय तहका प्रमुख/उपप्रमुख अध्यक्ष/उपाध्यक्ष, प्युठान जिल्लास्थित सबै कार्यालयका कार्यालय प्रमुखहरू, विद्यालय र प्राविधिक धारका विद्यालयहरूका प्रधानाध्यापक र विद्यार्थीहरू, सहकारी संघ-संस्थाका पदाधिकारीहरू, सुरक्षा निकायका प्रमुख/प्रतिनिधिहरू तथा सञ्चारकर्मी लगायतको उपस्थिति रहेको थियो ।

कार्यक्रममा स्थानीय आर्थिक विकाससँग सम्बन्धित तीनवटा कार्यपत्र प्रस्तुत तथा छलफल गरिएको थियो । स्थानीय आर्थिक विकास र संभावनाका विषयमा अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयका सचिव श्री नेत्रप्रसाद सुवेदीले प्रस्तुतिकरण गर्नुभएको थियो । साथै, स्थानीय आर्थिक विकास र सकारात्मक सोच बारे सामाजिक अभियन्ता सुन्दर गौतमले र पढ्दै कमाउँदैका अभियन्ता श्री जनज्योति माध्यामिक विद्यालय सुर्खेतका प्रधानाध्यापक नारायण प्रसाद सिग्देलले विद्यालय स्तरमा प्रविधि विकास, प्रविधि प्रसार र आय-आर्जनका

विषयमा कार्यपत्रहरु प्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।

स्थानीय तहको आय वृद्धिका सम्भावनाको खोजी एवम् कार्यान्वयन, स्थानीय सरकार र सरोकारवालाहरुका बीच कार्यसम्पादनमा सकारात्मक सोचको विकास, स्थानीय युवा जनशक्तिको समुचित प्रयोगबाट स्थानीय उत्पादनमा वृद्धि, बजार व्यवस्थापन, सीप र प्रविधिको विकासमार्फत् रोजगारी सिर्जना हुने सल्लाह सुझाव प्राप्त भएको थियो । सो को लागि सरोकारवाला निकाय/व्यक्तिले आ-आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

१०.३ लुम्बिनी लगानी संवाद सम्बन्धमा निजी क्षेत्र एवम् सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम

प्रदेश सरकारको मिति २०७९/०४/०६ को निर्णय अनुसार प्रदेश लगानी सम्मेलन, २०७९ को अवधारणा पत्र स्वीकृत भएको थियो । बाँके जिल्लाको नेपालगञ्जमा मिति २०७९/०५/३० गते निजी क्षेत्र एवम् सरोकारवालासँग लुम्बिनी लगानी संवाद कार्यक्रम मन्त्रालयको आयोजनामा

सम्पन्न भएको थियो । लुम्बिनी प्रदेशको उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्न लुम्बिनी लगानी संवाद कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो । कार्यक्रममा लुम्बिनी प्रदेशका माननीय अर्थ तथा सहकारी मन्त्री, प्रमुख सचिव, योजना आयोगका माननीय उपाध्यक्ष, अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयका सचिव, सहकारी विकास बोर्डका कार्यकारी उपाध्यक्ष, लगानी बोर्डका पूर्व प्रमुख कार्यकारी निर्देशक राधेश पन्त एवम् विरोक

(परामर्शदाता) प्रतिनिधि, लुम्बिनी प्राविधिक विश्व विद्यालयका रजिष्ट्रार, बाँके जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारी, निजी क्षेत्रका उद्योगी, व्यवसायी, नेपालगंज उद्योग वाणिज्य संघका पदाधिकारी एवम् प्रतिनिधि, बर्दिया, बाँके, दाङ, रोल्पा, प्युठान र रुकुम पूर्व जिल्लाका कृषि, साना तथा मझौला उद्यमी र पर्यटन उद्यमी, सञ्चारकर्मी, मन्त्रालयका कर्मचारी लगायतको सहभागितामा कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो ।

लुम्बिनी प्रदेश सरकारका प्रमुख सचिव श्रीमान् डा. दिपक काफ्लेको अध्यक्षता, अर्थ तथा सहकारी मन्त्री माननीय कृष्ण ध्वज खड्काको प्रमुख आतिथ्यता र प्रदेश योजना आयोगका उपाध्यक्ष माननीय वामदेव क्षेत्रीको आतिथ्यतामा कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयका सचिव नेत्रप्रसाद सुवेदीले कार्यक्रमको उद्देश्य माथि प्रकाश पार्दै स्वागत मन्तव्य दिनु भएको थियो भने कार्यक्रमको सञ्चालन अधिकृत श्री गंगा अर्यालले गर्नु भएको थियो ।

लगानी बोर्डका पूर्व प्रमुख कार्यकारी अधिकृत राधेश पन्तले लुम्बिनी प्रदेशमा लगानीका प्राथमिकताका क्षेत्र, प्रदेश सरकार र निजी क्षेत्रको भूमिका एवम् अवसरको सदुपयोगका विषयमा मन्तव्य राख्नु भएको थियो । साथै विरोकका प्रतिनिधिहरुले लगानी सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था लगायतका विषयमा प्रस्तुतीकरण गर्नु भएको थियो । त्यस्तै प्रदेश योजना आयोगका उपाध्यक्ष वामदेव क्षेत्रीले लगानी सम्मेलनमा प्रस्तुत गरीने परियोजनाका केही सूचिहरु कार्यक्रममा प्रस्तुतीकरण गर्नु भएको थियो । उक्त कार्यक्रममा लगानी अभिवृद्धिको लागि प्रदेश सरकारले उद्योगीलाई प्रदान गर्ने सेवा वा छुटको क्षेत्र एकीन हुनुपर्ने, लगानीका लागि औद्योगिक सुरक्षा, पर्याप्त पूर्वाधार र लगानी मैत्री वातावरण हुनु पर्ने, सार्वजनिक निजी साभेदारी सम्बन्धमा तर्जुमा हुने ऐन कानूनमा समावेश गर्नुपर्ने विषयहरु एवम् प्रदेश लगानी सम्मेलनमा प्रस्तुत गरीने केहि लगानी

योग्य आयोजनाहरु सम्बन्धमा विभिन्न सरोकारवालाहरुबाट सुझाव प्राप्त भएको थियो । मन्त्रालयबाट लगानी अभिवृद्धि गर्न सरोकारवालालाई राहत हुने गरी कार्यक्रम ल्याउने प्रतिवद्धता प्रदान गरिएको थियो ।

१०.४ सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन र दिगो विकास लक्ष्य सम्बन्धी अन्तरक्रिया कार्यक्रम

सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन र दिगो विकास लक्ष्य सम्बन्धी अन्तरक्रिया कार्यक्रम अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय र संयुक्त राष्ट्र संघीय विकास कार्यक्रम (UNDP) को सहकार्यमा मिति २०७९ असोज १२ गते मन्त्रालयको सभाहलमा सम्पन्न भएको थियो । कार्यक्रममा अर्थ तथा सहकारी मन्त्री कृष्ण ध्वज खड्का, प्रमुख सचिव डा. दीपक काफ्ले, प्रदेश योजना आयोगका उपाध्यक्ष वामदेव क्षेत्री, मन्त्रालयका सचिव श्री नेत्रप्रसाद सुवेदी, UNDP का सल्लाहाकार डा. गिरीधारी पौडेल र UNDP लुम्बिनी प्रदेशका प्रमुख सुदिप अर्याल, प्रदेश लेखा नियन्त्रक, प्रदेशका १२ वटै जिल्लाका प्रमुख कोष तथा लेखा नियन्त्रकहरु एवम् मन्त्रालयका कर्मचारीहरुको सहभागिता रहेको थियो ।

कार्यक्रम बिहानी सत्रमा सहभागीहरुद्वारा मन्त्रालय देखि हिलपार्क सम्मको पदयात्रा Walking Meditation सम्पन्न गरी शुरुवात भएको थियो । कार्यक्रममा आवधिक योजना एवम् परियोजना बैंक सम्बन्धी कार्यपत्र प्रदेश योजना आयोगका उपाध्यक्ष वामदेव क्षेत्रीबाट, स्वयम् व्यवस्थापन विषयक कार्यपत्र सचिव नेत्रप्रसाद सुवेदीबाट, सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनका विविध पक्षहरु सम्बन्धी कार्यपत्र प्रदेश लेखा नियन्त्रक दीपक ज्ञवालीबाट र दिगो विकासको लक्ष्यहरुको आन्तरिकीकरण सम्बन्धी कार्यपत्र UNDP का सल्लाहाकार डा. गिरधारी पौडेलबाट प्रस्तुत गरिएको थियो । कार्यक्रम उपर आवधिक योजना तथा परियोजना बैंक

निर्माण, सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनका समस्या तथा चुनौती, बजेट कार्यान्वयन एवम् भुक्तानीको क्रममा उत्पन्न समस्याको समाधान, तलबी प्रतिवेदन पारित गर्नका लागि

सिर्जना भएका कठिनाई, दिगो विकासको लक्ष्यहरुको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा आन्तरिकीकरण एवम् कार्यान्वयनको अवस्था सम्बन्धमा सहभागीको तर्फबाट राय तथा सुझाव प्राप्त भएको थियो । माननीय अर्थ तथा सहकारी मन्त्रीज्यूले प्रदेशमा सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा देखिएका समस्या, प्रभावकारी व्यवस्थापनको लागि चाल्नु पर्ने कदमहरु तथा दिगो विकासका लक्ष्यमैत्री बजेट -कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन सम्बन्धमा निर्देशनात्मक मन्तव्य सहित समापन गर्नुभएको थियो ।

१०.५ दिगो विकास लक्ष्य (SDGs) सांकेतीकरण सम्बन्धी स्रोत पुस्तिकाको छलफल कार्यक्रम

प्रदेश सरकारको बजेट तर्जुमा गर्दा दिगो विकास लक्ष्य (SDGs) लाई वार्षिक कार्यक्रममा आवद्ध गरी सांकेतीकरणका लागि तयार गरिएको स्रोत पुस्तिकाको मस्यौदामा अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय र संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रम (UNDP) को सहकार्यमा मिति २०७९ कार्तिक २७ गते होटल

Avenue, गोलपार्क बुटवलमा छलफल कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । कार्यक्रममा अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयका सचिव नेत्रप्रसाद सुवेदी, प्रमुख सचिव डा. दीपक काफ्ले, प्रदेश योजना आयोगका सदस्य, प्रदेशका विषयगत मन्त्रालयका सचिव तथा सम्बन्धित महाशाखा प्रमुखहरु, UNDP लुम्बिनी प्रदेश प्रतिनिधिहरु लगायतको सहभागिता रहेको थियो ।

कार्यक्रममा नेपाल सरकारका पूर्व सचिव श्री पूर्णचन्द्र भट्टराईले प्रदेश सरकारको बजेट तथा कार्यक्रममा दिगो विकास लक्ष्य सांकेतिकरणका लागि तयार पारिएको स्रोत पुस्तिकामा समावेश भएका विषयवस्तुमा आधारित भएर प्रस्तुतीकरण गर्नुभएको थियो । खुला सत्र तथा मन्तव्यको क्रममा सहभागीहरुबाट दिगो विकास लक्ष्य सांकेतिकरणका लागि तयार पारिएको स्रोत पुस्तिकाको आवश्यकता, सान्दर्भिकता तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा के-कसरी आवद्ध गर्न सकिन्छ भन्ने सम्बन्धमा सुझाव तथा धारणा व्यक्त भएको थियो ।

१०.६ दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचना, बजेट सांकेतिकरण र लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट निर्माण सम्बन्धी प्रशिक्षण कार्यक्रम

दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तयारी, राजस्व सुधार कार्य योजना, दिगो विकास लक्ष्यमा आधारित बजेट सांकेतिकरण र स्थानीय तहमा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट निर्माण गर्ने सम्बन्धी प्रशिक्षण कार्यक्रम अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय, प्रदेश योजना आयोग र संयुक्त राष्ट्र संघीय विकास कार्यक्रम (UNDP) को संयुक्त आयोजनामा २०७९ मंसिर १३ र १४ गते रूपन्देही जिल्लाको मणिग्राममा रहेको Dream Land Resort मा सम्पन्न भएको थियो । कार्यक्रममा अर्थ तथा सहकारी मन्त्री माननीय कृष्ण ध्वज खड्का, प्रमुख सचिव डा.दीपक काफ्ले, प्रदेश योजना आयोगका सदस्यहरु,

संयुक्त राष्ट्र संघीय विकास कार्यक्रम (UNDP) का प्रतिनिधि, मन्त्रालयका सचिव नेत्रप्रसाद सुवेदी, प्रदेशका १२ वटै जिल्लाका विभिन्न स्थानीय तहका प्रमुख/अध्यक्ष तथा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा मन्त्रालयका कर्मचारीहरुको सहभागिता रहेको

थियो । कार्यक्रममा स्थानीय तहहरुको दिगो विकास लक्ष्यमा आधारित बजेट निर्माण, मध्यमकालीन संरचनाको तयारी, दिगो विकास लक्ष्यहरुको कार्यान्वयनको अवस्था, सार्वजनिक वित्त र MTEF तयारी तथा SDG बजेट सांकेतिकरण पुस्तकहरुको प्रयोग, स्थानीय तहहरुको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी र स्थानीय तहहरुमा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट निर्माण प्रक्रिया गरी ४ वटा विषयक्षेत्रसँग सम्बन्धित कार्यपत्रहरु प्रस्तुत गरिएको थियो ।

स्थानीय तहमा दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचना (MTEF) निर्माण तथा राजस्व सुधार कार्ययोजना बनाई राजस्वको दायरा विस्तार गरी राजस्व अभिवृद्धि गर्न आवश्यक देखिएको भन्ने विषयमा सहभागी तर्फबाट सुझाव प्राप्त भएको थियो । त्यसैगरी दिगो विकास लक्ष्य अनुसार बजेट सांकेतिकरण गर्ने, राजस्वको नीति अनुरूप लैंगिकता र समावेशीकरण विषयलाई सम्बोधन, दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचना (MTEF) र राजस्व सुधार कार्य योजना बनाउने, दिगो विकास लक्ष्य

बजेट सांकेतिकरण र स्थानीय तहमा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट निर्माण गर्ने सम्बन्धमा राय सुझाव प्राप्त भएको र स्थानीय तहले क्रमशःकार्यान्वयनलाई अगाडि बढाउने कुरामा स्थानीय तहका प्रतिनिधिहरूले प्रतिवद्धता व्यक्त गर्नुभएको थियो । कार्यक्रममा अर्थ तथा सहकारी मन्त्री कृष्ण ध्वज खड्का, प्रमुख सचिव डा.दीपक काफ्ले, मन्त्रालयका सचिव नेत्रप्रसाद सुवेदी, UNDP का प्रदेश प्रमुख/प्रतिनिधि सुदिप अर्यालले स्थानीय तहमा दिगो विकासको लक्ष्य आन्तरिकीकरण गर्नुको आवश्यकता, MTEF को औचित्यता र दिगो विकास लक्ष्य बजेट सांकेतिकरण र स्थानीय तहमा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट निर्माणको आवश्यकता र महत्वको बारेमा प्रकाश पार्नु भएको थियो ।

१०.७ मन्त्रालय स्तरीय विकास समस्या समाधान समितिको बैठक एवम् प्रथम चौमासिक समीक्षा

आर्थिक वर्ष २०७९/८० को प्रथम चौमासिक समीक्षा कार्यक्रम तथा मन्त्रालयस्तरीय विकास समस्या समाधान समितिको बैठक मिति २०७९ मंसिर २० गते मन्त्रालयको सभाहलमा अर्थ तथा सहकारी मन्त्री माननीय कृष्ण ध्वज खड्काको अध्यक्षतामा सम्पन्न भएको थियो । कार्यक्रममा मन्त्रालय स्तरीय विकास समस्या समाधान समितिका सदस्यहरू क्रमशः प्रदेश योजना आयोगका सदस्यद्वय शिवपुजन यादव र विष्णुमाया थापा मगर, मन्त्रालयका सचिव नेत्रप्रसाद सुवेदी, प्रदेश लेखा नियन्त्रक दीपक ज्ञवाली, सहकारी दर्ता अधिकारी भीमप्रसाद तिवारी र सहकारी प्रशिक्षालयका निमित्त प्राचार्य विनोद पौडेल एवम् मन्त्रालयका कर्मचारीहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

कार्यक्रममा मन्त्रालय एवम् अन्तर्गतका निकायको चौमासिक कार्य प्रगति समीक्षा, कार्यान्वयनका चुनौती र समाधानका उपायका साथै प्रदेशस्तरीय विकास समस्या समाधान समितिमा राख्नु पर्ने विषयका सम्बन्धमा छलफल भएको

थियो । कार्यक्रमको अवसर पारेर मन्त्रालयको चौमासिक अवधिमा उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने ३ जना कर्मचारीहरूलाई नगद पुरस्कार सहित सम्मानित गरिएको थियो । यसरी पुरस्कृत हुने कर्मचारीहरूमा अधिकृत छैठौं सुमित कुमार अग्रहरी, सहायक पाँचौं यवदेव न्यौपाने र कार्यालय सहयोगी मीना कुँवर रहनुभएको थियो ।

१०.८ समपूरक र विशेष अनुदानका आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्ने सम्बन्धी बैठक

संघबाट लुम्बिनी प्रदेशलाई प्रदान गरिने समपूरक तथा विशेष अनुदान अन्तर्गत आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ को लागि प्रदेश सरकारले सञ्चालन तथा कार्यान्वयन गर्ने आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट तथा प्रस्ताव गर्ने कार्यलाई सहजीकरण एवम् व्यवस्थित गर्न २०७९ मंसिर २६ गते अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयको आयोजनामा मन्त्रालयको सभाहलमा बैठक सम्पन्न भएको थियो । बैठकमा अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयका सचिव, प्रदेश सरकारका विभिन्न मन्त्रालयका सचिवहरू तथा मन्त्रालयको नीति तथा योजना महाशाखा प्रमुखहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

बैठकको मुख्य उद्देश्य राष्ट्रिय योजना आयोगले मिति २०७९/०८/१९ मा सूचना प्रकाशित गरी आगामी आ.व. २०८०/८१ मा संघीय समपूरक र विशेष अनुदानमा प्रदेश सरकारद्वारा सञ्चालन गर्ने आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्ताव माग गरेकोमा निर्धारित समयभित्रै आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्ने तथा प्रस्तावित सबै आयोजना स्वीकृत हुने गरी आयोजना तथा कार्यक्रमको पूर्व तयारी गर्ने रहेको थियो । बैठक राष्ट्रिय योजना आयोगको प्रकाशित सूचना बमोजिम तथा प्रदेश सरकारको प्राथमिकता तथा आवश्यकता अनुसारका आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्नुपूर्व गर्नुपर्ने आवश्यक तयारी तथा प्रस्तावका लागि आवश्यक पर्ने कागजातको तयारी लगायतका विषयमा छलफल भएको थियो ।

१०.९ “लुम्बिनी प्रदेशको दिगो आर्थिक विकास : संभावना, चुनौति र भावी कार्यदिशा” विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम

लुम्बिनी प्रदेशको दिगो आर्थिक विकास: संभावना, चुनौति र भावी कार्यदिशा विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम मन्त्रालय र लुम्बिनी वाणिज्य क्याम्पसको सहकार्यमा मिति २०७९ मंसिर २७ गते लुम्बिनी वाणिज्य क्याम्पस देवीनगर बुटवलको सभाहलमा सम्पन्न भएको थियो । अर्थ तथा सहकारी मन्त्री माननीय कृष्ण ध्वज खड्का, मन्त्रालयका सचिव नेत्रप्रसाद

सुवेदी, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति सचिव रामहरि ज्ञवाली, लुम्बिनी वाणिज्य क्याम्पसका निमित्त क्याम्पस प्रमुख विष्णु जोशी तथा प्राध्यापकहरु, बुटवल बहुमुखी क्याम्पसका अर्थशास्त्रका प्राध्यापक नुरजंग के.सी., नेपाल राष्ट्र बैंक भैरहवा कार्यालयका निर्देशक रञ्जना पण्डित, आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बुटवलका प्रमुख कर अधिकृत ध्रुव पोखरेल, उद्योग/वाणिज्य/घरेलु उद्योग/सहकारीका प्रतिनिधिहरु तथा मन्त्रालयका कर्मचारी र अन्य सरोकारवालाहरुको उपस्थिति रहेको थियो ।

कार्यक्रममा स्वागत मन्तव्य तथा उद्देश्यमाथि प्रकाश उपसचिव सुरेन्द्र पाण्डेले गर्नुभएको थियो । मन्त्रालयका सचिव नेत्रप्रसाद सुवेदी र लुम्बिनी वाणिज्य क्याम्पसका उपप्राध्यापक पिताम्बर सापकोटाले लुम्बिनी प्रदेशको आर्थिक विकास एवम् सम्भाव्यता सम्बन्धी २ वटा कार्यपत्रहरु प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । कार्यपत्रहरु उपर सहकारी अभियन्ता डा. खगराज शर्मा, नेपाल राष्ट्र बैंक भैरहवा कार्यालयका निर्देशक रञ्जना पण्डित, बुटवल बहुमुखी क्याम्पसका प्राध्यापक नुरजंग के.सी., लुम्बिनी वाणिज्य क्याम्पसका निमित्त क्याम्पस प्रमुख विष्णु जोशी, नेपाल बैंकर एशोशिएसनका प्रतिनिधि सुरेश सापकोटा एवम् अन्य सरोकारवालाहरुले आ-आफ्नो धारणा राख्नु भएको थियो । छलफलमा वक्ताहरुले कृषि र उद्योग क्षेत्रले प्राथमिकता पाउनुपर्ने, बनेका पूर्वाधार प्रयोगमा ल्याइनुपर्ने (जस्तो विशेष आर्थिक क्षेत्र/सेज), प्रदेशमा कनेक्टिभिटी राम्रो भएको हुँदा उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको विकास फस्टाउन नसक्नुको कारण पहिचान गरी सम्बोधन गर्नुपर्ने, मानवीय पूँजीलाई राम्रो बनाउनका लागि स्वास्थ्य र शिक्षाको गुणस्तरमा ध्यान दिनुपर्ने, लुम्बिनी प्रदेशको ५० प्रतिशत भू-भाग वनजङ्गलले ढाकिएको हुँदा सोको सही उपयोग हुनुपर्ने, वनपैदावरलाई व्यवसायीकरण गरी आमदानी बढाउने उपायको खोजी

गर्नुपर्ने, विदेशी लगानीको आकर्षण तथा प्रवर्धनका लागि प्रदेश सरकारको तर्फबाट न्यूनतम सहूलियत जस्तै: लगानीको वातावरण, जग्गा प्राप्ति, विद्युत महसुलमा सुविधा, कर छुट लगायतको व्यवस्था हुनुपर्ने सुझाव प्राप्त भएको थियो । यसका साथै सार्वजनिक निजी साझेदारी मोडल/ढाँचाको सफल कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पारदर्शी कानून तथा संस्थागत प्रबन्ध गर्नुपर्ने, उद्यममा युवाहरुलाई आकर्षण गर्नुपर्ने र औद्योगिक उत्पादनहरुको ब्राण्डिङ गरी बौद्धिक सम्पत्तिको सुरक्षामा जोड दिनुपर्ने धारणा व्यक्त भएको थियो ।

कार्यक्रममा अर्थ तथा सहकारी मन्त्रीबाट रोजगार केन्द्र र मोवाइल एपको प्रवन्ध बजेटमा गरिएको र कार्यान्वयनमा आउने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्नुभएको थियो । स्वदेशी सामानको उत्पादन प्रवर्धन, विजुली उत्पादनको प्रयोग एवम् फेरिएका उत्पादन सम्बन्धहरुलाई मध्यनजर गर्दै परम्परागत उद्यमलाई श्रम सहकारीमा रुपान्तरण गरी उद्यमशीलता प्रवर्धन गर्नुपर्ने विचार व्यक्त भएको थियो । मन्त्रालयका सचिव नेत्रप्रसाद सुवेदीबाट ट्रिपल हेलिक्स मोडललाई प्रदेशको सन्दर्भमा के कसरी अपनाउन सकिन्छ, विकासका सबै पात्रहरूसँग कुन र कस्तो खालको लगानी मोडल अपनाउन सकिन्छ, बजेटको विनियोजन दक्षता कसरी सुधार गर्न सकिन्छ, अध्ययन-अनुसन्धान तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई कसरी संस्थागत गर्न सकिन्छ र आर्थिक विकासको विषयलाई के कसरी नियमितको सम्वाद बनाउन सकिन्छ, भन्नेमा मन्त्रालय प्रतिबद्ध रहेको

र प्राप्त सुभावहरूको कार्यान्वयन क्रमशः गरिने प्रतिवद्धता समेत व्यक्त गर्नु भएको थियो ।

१०.१० सहकारी दर्ता तथा नियमन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७९ मा छलफल/अन्तरक्रिया कार्यक्रम

अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालयले तयार गरेको प्रस्तावित सहकारी दर्ता तथा नियमन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७९ को मस्यौदा उपर २०७९ मंसिर २८ गते मन्त्रालयको सभाहलमा छलफल/अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । कार्यक्रममा मन्त्रालयका सहकारी व्यवस्थापन महाशाखा प्रमुख

श्री प्रेम प्रसाद आचार्य, सहकारी दर्ता अधिकारी श्री भिम प्रसाद तिवारी, मन्त्रालयका महाशाखा प्रमुखहरू, सहकारी

विकास बोर्डका कार्यकारी उपाध्यक्ष र सदस्यहरू, नेफसुनका महासचिव, प्रदेश सहकारी संघका अध्यक्ष र पदाधिकारीहरू, प्रदेश विषयगत सहकारी संघका अध्यक्ष तथा पदाधिकारीहरू, जिल्ला सहकारी संघका अध्यक्ष तथा प्रतिनिधिहरू र मन्त्रालयको विभिन्न शाखाका प्रमुखहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

प्रदेशमा सहकारी संघ संस्थाको दर्ता, सञ्चालन, प्रवर्धन एवम् नियमन सम्बन्धमा भएका प्रदेश सहकारी ऐन, २०७६ तथा प्रदेश सहकारी नियमावली, २०७६ मा भएका व्यवस्थालाई थप सहजीकरण तथा कार्यान्वयन योग्य बनाउने उद्देश्यले मन्त्रालयले तयार गरेको मापदण्डलाई थप व्यवस्थित बनाउनको लागि सहभागीहरूबाट सुभाव प्राप्त भएको थियो । सहकारी संघ/ संस्थाको दर्ता तथा कार्यक्षेत्र विस्तारको कार्यलाई स्पष्ट र व्यवस्थित बनाउन मस्यौदा उपर विज्ञ तथा सरोकारवालाहरूको राय/सुभाव प्राप्त गरी मापदण्डलाई अन्तिम रूप दिनुपर्ने समेत राय सुभाव प्राप्त भएको थियो । कार्यक्रममा मन्त्रालयका सहकारी व्यवस्थापन महाशाखा प्रमुख प्रेमप्रसाद आचार्यले मापदण्डको प्रारम्भिक मस्यौदाको दफावार छलफलमा प्राप्त सान्दर्भिक राय/सुभावहरू समावेश गरी मापदण्डलाई थप परिष्कृत गरी स्वीकृति प्रक्रिया अगाडि बढाउने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

१०.११ सहकारी विकास बोर्डको बैठक सम्पन्न

लुम्बिनी प्रदेश सहकारी विकास बोर्डको बैठक मिति २०७९ पौष १९ गते दाङको भालुवाङमा अर्थ तथा सहकारी मन्त्री माननीय कृष्ण ध्वज खड्काको अध्यक्षतामा सम्पन्न भयो । कार्यक्रममा मन्त्रालयका सचिव नेत्र प्रसाद सुवेदी, सहकारी विकास बोर्डका कार्यकारी उपाध्यक्ष, मन्त्रालयका सहकारी महाशाखा प्रमुख तथा बोर्डका सदस्यहरूको सहभागिता रहेको थियो ।

बैठकमा सहकारी संस्थाहरूको सघन अनुगमन तथा नियमन सम्बन्धमा सदस्यहरू विच छलफल गरिएको थियो भने विद्यमान सहकारी ऐन, नियमावली तथा अन्य कानूनहरूमा आवश्यक संसोधनका लागि सुभाव दिन एक समिति गठन गर्ने निर्णय भएको थियो । आ.व. २०७९/०८० को लागि सहकारी विकास बोर्डको वार्षिक बजेट बाँडफाँट सम्बन्धमा समेत सोहि बैठकबाट निर्णय भएको थियो ।

१. लुम्बिनी प्रदेश सरकारको पहिलो पाँच वर्षको कार्यकालको मुख्य उपलब्धि एवम् चुनौतीलाई यहाँले कसरी लिनुभएको छ ?

हाम्रो देशमा तीन तहको सरकार रहेको संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था नौलो हो । त्यसमा पनि प्रदेश नितान्त नयाँ हो । यो शून्यबाट गोरेटो कोर्दै विभिन्न चुनौतीहरूको सामना गर्दै निरन्तर अगाडि बढिरहेको छ । पाँच वर्षलाई फर्केर हेर्दा निरास हुनुपर्ने छैन, उत्साहकै स्थिति छ । तर कतिपय संघीयता विरोधी र यथास्थितिवादी तत्वहरूले योजनाबद्ध र सुनियोजित ढङ्गले यसका विरुद्ध नाजायज आवाजहरू उठाएका छन् । त्यसमा कतिपय असन्तुष्ट जनताका जायज आवाज पनि छन्, जसलाई हामीले सम्बोधन गर्ने पर्दछ ।

हामीले प्रदेश सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने नीति, ७२ वटा ऐन, नियमावली लगायत विभिन्न कार्यविधिहरू बनाएका छौं । मन्त्रालयदेखि जिल्लासम्म करीब २०० प्रशासनिक संरचनाहरूबाट सेवा प्रवाह भइरहेको छ । संविधानले समाजवादी राज्य निर्माण गर्ने सौँच, दिगो विकासका लक्ष्यहरू र राष्ट्रिय नीति योजना कार्यक्रमलाई ध्यान दिई तयार पारिएको प्रदेश आवधिक योजना (२०७६ / ०७७-२०८० / ०८१) को सौँच, उद्देश्य र लक्ष्य अनुरूप सरकारको नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा र वार्षिक विकास कार्यक्रमहरू तदारुकताका साथ सञ्चालन भइरहेका छन् । पुँजीगत खर्च क्रमशः वृद्धि भई औसतमा ७६ प्रतिशत भन्दा माथि रहने गरेको छ भने बजेटमा चालु खर्च भन्दा पुँजीगत खर्च वृद्धि हुँदै गएको अवस्था छ ।

लुम्बिनी प्रदेशमा तीन वटा मनोविज्ञान (लुम्बिनी-राप्ती-भेरी अथवा अवध, मगरात, थारुवान) रहेको छ । जसलाई एकताबद्ध गर्दै राप्ती किनारमा आधुनिक शहर स्थापना गर्ने सौँच अनुरूप राप्ती उपत्यका (देउखुरी) दाङमा स्थायी राजधानी स्थानान्तरण भइसकेको छ र प्रदेश सभा आफ्नै नयाँ भवनमा सञ्चालन हुँदैछ । मन्त्रालयहरू पनि आ-आफ्नै भवनबाट सञ्चालन भइरहेका छन् । भेरी-राप्ती र लुम्बिनीको सन्तुलित र विशिष्टकृत विकास आयोजनाहरूलाई अगाडि बढाइएको छ ।

प्रदेश गौरवको आयोजनाको रूपमा बाँकेमा प्राविधिक विश्वविद्यालय, बुटवलमा लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पताल राप्ती उपत्यका (देउखुरी) दाङमा प्रदेश राजधानी, पाल्पा रामपुरदेखि रोल्पा पातीहाल्नासम्म कृष्णसेन जीवराज आश्रीत प्रदेश राजमार्ग अगाडि बढिरहेको छ । प्रदेश बैंक स्थापना

र लगानी सम्मेलनको काम अन्तिम चरणमा पुगेको छ । डिजिटल प्रदेशको अवधारणा अनुरूप डाटा बैंकको स्थापना, डिजिटल लाइसेन्स (सवारी चालक अनुमतिपत्र), विद्युतीय बस सञ्चालनको साथै अन्य कामहरू अगाडि बढ्दैछन् ।

सुशासन, भ्रष्टाचार नियन्त्रण र शासकीय सुधारलाई प्राथमिकता दिँदै प्रदेश सुशासन ऐन तथा नियमावली, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन २०७५, सार्वजनिक खर्चको व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७९ कार्यान्वयन गरिएको छ । प्रदेशका हरेक सरकारी कार्यालयमा गुनासो सुन्ने, सूचना अधिकारी र प्रवक्ताको व्यवस्था गरिएको छ । प्राकृतिक प्रकोप, महामारी, सामानको उत्पादनमा टेवा पुऱ्याउनको लागि आवश्यक संयन्त्र र विपद् व्यवस्थापन कोष, कोभिड कोष, सहकारी विकास कोष, ब्याज अनुदान कोष लगायतका कोषहरूको सञ्चालन गरिएको छ ।

स्थानीय तहको समन्वयको लागि प्रदेश समन्वय परिषद्को बैठकको साथै आवश्यकता अनुरूप अन्य भेला, अन्तरक्रिया बैठकहरू नियमित रूपमा हुने गरेका छन् । दीगो विकासका लक्ष्यहरूको स्थानीयकरण, प्रोजेक्ट बैंक, मध्यमकालीन खर्च संरचनासँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनलाई जोड दिइएको छ । विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थासँगको छलफल, बैठक र अन्तरक्रियाहरूलाई महत्वका साथ लिइएको छ । राजदुतहरूसँगको भेटघाटको साथै एसियाली डेभलपमेण्ट बैंक (ADB), विश्व बैंक (World Bank), DFID लगायतसँग नियमित भेटघाट र छलफल हुने गरेको छ । चीनको सिचुवान र गान्सु प्रान्तसँग भगिनी सम्बन्ध स्थापना भएको छ ।

सडक पूर्वाधार, खानेपानी, शहरी विकास, शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि पर्यटन लगायतका समग्र क्षेत्रहरूमा योजनाबद्ध ढङ्गले विकासको कामलाई अगाडि बढाइएको छ । समग्रमा नयाँ संविधान र व्यवस्था कार्यान्वयनको अन्तर्राष्ट्रिय अनुभव हेर्दा हामी अगाडि नै छौं । तर जनअपेक्षा अनुरूप हामी गतिशील हुन सकिरहेका छैनौं । यसको लागि राष्ट्रिय परिस्थिति नै त्यो अनुकूल हुन सकेको छैन । प्रदेश नयाँ भएकोले शून्यबाट शुरु हुनु, सुरुका केही वर्ष आफ्नै जनशक्ति नहुनु, भौतिक संरचना नहुनु, भौतिक संरचना बनाउन आवश्यक जग्गाजमिन प्रदेशको स्वामित्वमा समयमा नहुनु, कानून नहुनु र थप कानून निर्माणको लागि संघीय कानूनलाई पर्खनुपर्ने अवस्था लगायतका कारणले पनि प्रदेश सरकारको कामलाई असर पुऱ्यायो । तथापी, प्रदेश सरकार आवश्यक छ भन्ने कुरा

जनतालाई गहिरोसँग महसुस भएको छ, साथै आशा र भरोसा पनि बढ्दो छ ।

यद्यपी हाम्रा अगाडि कैयन चुनौतीहरु रहेका छन् । संविधानमा बाँडफाँट भएको अधिकारहरु कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट कानून निर्माण गर्नुछ । प्रदेशलाई आत्मनिर्भर बनाउन राजश्वको स्रोतहरु पहिचान गरी दायरा फराकिलो पार्नु आवश्यक छ । संघ र प्रदेशमा आवश्यकता अनुरूपको समन्वय हुन सकेको छैन, समन्वयात्मक प्रणाली मजबुत बनाउनु छ । संघबाट संरचना हस्तान्तरण भएको तर अभिलेख र प्रणाली हस्तान्तरण नभएको क्षेत्रहरु (जस्तै यातायात क्षेत्र), प्रदेशको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने भनि संविधानमा उल्लेख भएको तर अधिकार प्राप्त नभएको अवस्था छ । तीन वटै तहका सरकारले सेवा प्रवाह गर्ने भुगोल र जनता एउटै हुँदा कतिपय योजनाहरु दोहोरो तेहेरोको समस्या छ । योजनाहरु दोहोरो नपर्न स्थानीय र संघसँग समन्वय गरी योजना तथा कार्यक्रम तय गर्नुपर्नेछ । केन्द्रबाट हस्तान्तरण भै आएका आयोजनाहरुको लागि बजेट र जनशक्तिको अभाव छ । प्रदेश शान्ति सुरक्षाको लागि प्रदेश प्रहरी ऐन, राष्ट्रसेवक कर्मचारीको लागि प्रदेश निजामती ऐन समयमै नबन्दा समस्या परिरहेको छ । विकास आयोजनाको लागि प्रदेशको आफ्नो जग्गा नहुँदा जग्गा प्राप्तीको समस्या जटिल छ ।

संघीयता भनेकै आत्मनिर्भरता हो । त्यसको लागि स्थानीय, संघ र प्रदेशको अधिकार बाँडफाँटलाई व्यवहारिक रुपमा नयाँ ढङ्गका साथ द्रुत गतिमा अघि बढाउन आवश्यक छ । प्रदेशले आफ्नो लागि ऋण लिने, वैदेशिक सहयोग जुटाउने लगायत विषयमा पनि अन्यौलता रहेको छ ।

विविध चुनौतीहरु भए पनि संघ सरकारले संविधानमा उल्लेखित अधिकारहरु प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्न ढिलाई गर्नुहुँदैन । प्रदेशको नेतृत्वले पनि 'प्रदेश सरकार भनेको जनताको नजिक भएर जनताको सेवा गर्ने हो' भन्ने कुरा व्यवहारमा प्रमाणित गर्न मेहनत गर्ने पछि ।

२. लुम्बिनी प्रदेशको आर्थिक परिसुचकको अवस्थालाई यहाँले कसरी हेरीरहनुभएको छ ?

लुम्बिनी प्रदेश भौगोलिक, प्राकृतिक, जैविक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण छ । यो प्रदेश सिस्ने हिमाल देखि लुम्बिनीसम्म, सुस्ता देखि बर्दियासम्म हिमाल पहाड तराईमा फैलिएको मिनी नेपालको रुपमा रहेको छ । लुम्बिनी प्रदेशमा बुटवल, घोराही, तुल्सीपुर र नेपालगञ्ज जस्ता ठूला शहरहरु रहेका छन् । यस प्रदेशमा भैरहवा, कृष्णनगर, कोइलाबास, नेपालगञ्ज जस्ता ठूला र अन्य थुप्रै मझौला तथा साना भन्सार नाकाहरु रहेका छन् । यस प्रदेश वन्य जन्तु निकुञ्जहरु, वन, खनिज पदार्थको खानी लगायत प्राकृतिक

साधन र स्रोतले सम्बृद्ध रहेको छ । यस प्रदेशमा रहेका साधन स्रोतको उचित तरिकाले प्रयोगमा ल्याउने हो भने प्रदेश र देशको अर्थतन्त्रमा यो प्रदेशले निकै महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउन सक्छ ।

अहिले लुम्बिनी प्रदेशले राष्ट्रिय उत्पादनमा कृषि क्षेत्रबाट १७.४ प्रतिशत, उद्योगबाट १५.९ प्रतिशत, सेवामा १२.३ प्रतिशत गरी समग्रमा १४ प्रतिशत योगदान पुऱ्याई तेस्रो स्थानमा रहेको छ । यो योगदान र अन्य सुचकाङ्कहरुलाई हेर्दा सन्तोष मान्ने अवस्था छैन । प्रदेश र राष्ट्रको सम्बृद्धिको लागि तिब्र गतिमा व्यवसायीकरण तथा औद्योगिकीकरणको दिशामा अगाडि बढी उत्पादन वृद्धि गरी आत्मनिर्भर बन्नु यो प्रदेशको आवश्यकता हो । तिब्र रुपमा आयात प्रतिस्थापन गरी निर्यात बढाउँदै रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना गर्दै समग्र क्षेत्रमा उत्पादन बढाउँदै 'सम्बृद्ध लुम्बिनी - आत्मनिर्भर प्रदेश' को अभियानलाई सार्थक बनाउनु पर्नेछ ।

३. लुम्बिनी प्रदेश सरकारको समग्र आर्थिक स्रोत एवम् सरकारी खर्चको अवस्था कस्तो छ ?

लुम्बिनी प्रदेश सरकारको आर्थिक वर्ष २०७९/०८० को कुल बजेट ४२ अर्ब ६३ करोड ५७ लाख रहेको छ । कुल विनियोजनमध्ये चालु खर्चतर्फ रु. १३ अर्ब ३२ करोड ७६ लाख ५२ हजार अर्थात ३१.२६ प्रतिशत रहेको छ भने पुँजीगत खर्चतर्फ रु. २४ अर्ब ४७ करोड ७० लाख ४८ हजार अर्थात ५७.४१ प्रतिशत रहेको छ । साथै विभिन्न अनुदान अन्तरगत स्थानीय तह वित्तीय हस्तान्तरणका लागि रु. ४ अर्ब ८३ करोड १० लाख अर्थात ११.३३ प्रतिशत विनियोजन भएको छ ।

प्रदेशको खर्च व्यहोर्ने स्रोत मध्ये आन्तरिक राजश्वबाट रु. ३ अर्ब १० करोड ५९ लाख, संघ र स्थानीय सरकारबाट प्राप्त हुने राजश्व बाँडफाँटबाट रु. १५ अर्ब ३५ करोड ३४ लाख, रोयल्टी बाँडफाँटबाट रु. ७० करोड, संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने वित्तीय विभिन्न अनुदानबाट १८ अर्ब ४७ करोड ६४ लाख, आ.व. २०७८/०७९ को बचत रकमबाट रु. ४ अर्ब र आन्तरिक ऋणबाट रु. १ अर्ब हुने अनुमान गरिएको छ ।

आन्तरिक स्रोतमा वन, यातायात तथा सवारी साधन, पर्यटन, प्राकृतिक स्रोत लगायतका विविध क्षेत्रमा राजश्वका दायरालाई बढाउन सकिन्छ । राजश्व परामर्श समितिले विभिन्न उप-समितिहरु गठन गरी अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ भने राजश्वको संभाव्यता क्षेत्रको विषयविज्ञबाट पनि अध्ययन गरिरहेका छौं । प्रदेश स्थानीय तह र निजी क्षेत्रको सहकार्यमा राजश्व वृद्धिमा पहलकदमी लिई राखेका छौं ।

लुम्बिनी प्रदेश सरकार वार्षिक कार्यक्रमलाई पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन गर्ने सामर्थ्य राख्दछ । विगत ४ वर्षको खर्चलाई

सिंहावलोकन गर्दा हरेक वर्ष खर्चमा वृद्धि हुँदै औषतमा ७७ प्रतिशत खर्च भएको देखिन्छ । चालु खर्च भन्दा पुँजीगत खर्चमा क्रमशः वृद्धि हुँदै गएको छ ।

प्रदेशलाई आत्मनिर्भर बनाउन संविधानमा रहेका एकल अधिकार र साभा अधिकार सूचिहरूको छिटो भन्दा छिटो कानून बनाउने, अस्पष्टतालाई स्पष्ट पार्ने, आवश्यकता अनुसार थप व्याख्या गरी तीन वटै तहबाट पारदर्शी ढङ्गले एकतावद्ध भई राजश्व संकलनमा कृयाशील हुनुपर्दछ । सबै प्रकारका भ्रष्टाचारलाई न्यूनीकरण गर्दै कर तिर्न जनतालाई प्रेरित गर्दै विभिन्न अभियानका साथ अगाडि बढ्दा प्रदेशलाई हराभरा बनाउन सकिन्छ ।

४. तीन तहका सरकार र अन्तर मन्त्रालय समन्वयमा के कस्ता उपलब्धि एवम् समस्या देख्नुहुन्छ ?

संघीय लोकतान्त्रीक गणतन्त्र लागू पश्चात सिंहदरवारको अधिकार प्रदेश र स्थानीय तहमा आएकोले जनताले आफ्नो नजिकबाट सेवा तथा सुविधा लिईरहेका छन् । शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, विद्युत, यातायात लगायत समग्र क्षेत्रमा विकासले गति लिएको छ । जनताको प्रत्यक्ष निगरानी भएको छ । जनप्रतिनिधिहरू जनता प्रति जवाफदेही बन्नैपर्ने भएको छ, बनेका पनि छन् । यद्यपी जनअपेक्षा अनुरूप काम हुन नसकेको भनी जनगुनासोहरू पनि सुनिने गरेका छन् ।

संविधानले तीन तहको सरकारलाई सहअस्तित्व, सहकारीता र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारीत रही अधिकारको बाँडफाँट गरेको छ । संविधानमा व्यवस्था गरेको एकल अधिकार र साभा अधिकार लागू गर्न कतिपय कानून निर्माण नहुँदा, स्पष्ट वा थप व्याख्या नहुँदा र संघबाट अधिकार हस्तान्तरण नहुँदा काममा अपठेरो भैरहेको छ । प्रदेश र स्थानीय तहले कैयन आवश्यक कानून निर्माण र आवश्यक संरचनाहरू खडा गर्न सकिरहेका छैनन् । जसले गर्दा आफ्नो अधिकार क्षेत्रको सेवा प्रवाहमा असर पुगीरहेको छ ।

तीनै तहको सरकारको काम गर्ने भूगोल र जनसंख्या एउटै हुँदा योजना तथा काममा दोहोरोपन, अनुगमन संरचनाको अभाव, संस्थागत तथ्याङ्कको अभाव, अनुभवको कमी, जनशक्ति अभाव, भ्रष्टाचार, जग्गा प्राप्ती गर्ने स्पष्ट व्यवस्था नहुनु आदि कठिनाईहरू रहेका छन् ।

तीन तहमा समन्वय र सहकार्यको लागि अन्तरप्रदेश परिषद्, प्रदेश समन्वय परिषद्, अन्तरप्रदेश वित्त परिषद् जस्ता निकायबाट समन्वय भैरहेको छ । यति हुँदाहुँदै पनि ती निकायहरूलाई थप प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक छ ।

संघ-प्रदेश, अन्तर-प्रदेश, अन्तरप्रदेश मन्त्रालयको साथै स्थानीय र प्रदेश सरकारको बीचमा समय समयमा छलफल तथा अन्तरक्रिया गरी अनुभवहरूको आदान-प्रदान जस्ता

कार्यक्रमहरूले काममा मद्दत पुऱ्याईरहेका छन् ।

५. समृद्ध लुम्बिनी प्रदेश निर्माणको लागि लुम्बिनी प्रदेश सरकारको अबको रणनीति के हुनसक्छ ?

लुम्बिनी प्रदेश सरकार आफ्नो गोरेटो कोर्दै अल्पावधिमै ७२ वटा ऐन, नियमावली, कार्यविधिहरूको निर्माण, सांगठनिक संरचना र जनशक्ति व्यवस्थापन, विकास निर्माणका पूर्वाधारहरू निर्माण गर्दै आवश्यक समन्वय सहित अगाडि बढिरहेको छ । जनताको आशा र अपेक्षा बढी भएको अवस्थामा जनताको भावना अनुरूप द्रुत रूपमा कार्य गर्न प्रदेश सरकार प्रतिबद्ध छ । तीन तहको संरचनामध्ये प्रदेश सरकार बीचको सरकार भएको हुँदा यसको भूमिका निकै महत्वपूर्ण रहेको छ । त्यसैले प्रदेश सरकार थप नेतृत्वदायी, समन्वयकारी, सहजकर्ता र उत्प्रेरकको भूमिकामा हुनु आवश्यक छ । संविधानले समाजवादी राज्यको परिकल्पना गरेको छ । हाम्रो रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यशृंखलाहरू पनि समाजवादी व्यवस्थाको दिशामा परिलक्षित हुनुपर्दछ ।

प्रदेश सरकारका ५ वर्षका विकास निर्माण सहित समग्र काम गतिविधिहरू प्रदेश आवधिक योजनाबाट निर्देशित भई सञ्चालन हुँदै आएका छन् । अब त्यसको समीक्षा सहित नयाँ आवधिक योजना बनाउनु पर्नेछ । गौरवका आयोजनाहरू, बहुवर्षीय आयोजनाहरू, क्रमागत र नियमित आयोजनाहरूलाई छिट्टै पूर्णता दिनुपर्नेछ ।

प्रदेश सभाबाट पारित भएको २ वर्ष पछि भर्खरै मात्र प्रदेश राजधानी अस्थायी मुकाम: बुटवलबाट राप्ती उपत्यका (देउखुरी) दाडमा स्थानान्तरण भएको छ । प्रदेश राजधानी रहेको ठाउँलाई आधुनिक शहरको रूपमा विकास गर्नुका साथै बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीलाई पर्यटकीय नगर र बाँकेलाई औद्योगिक शहरको रूपमा विकास गर्नुछ । तिब्र गतिमा औद्योगिकीकरण र व्यवसायीकरणको दिशामा अगाडि बढ्नुछ । कृषि, पर्यटन, उद्योग, शिक्षा, स्वास्थ्य हाम्रो प्राथमिकताका क्षेत्र हुनेछन् ।

आवश्यक कानून र नीति निर्माण गर्दै आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका कामहरूलाई प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्दै जानुपर्नेछ । प्राकृतिक प्रकोप नियन्त्रण गर्न योजना बनाउनु पर्नेछ, साथै विपद् व्यवस्थापन लगायतका कामहरूलाई व्यवस्थित पारिनुपर्नेछ ।

सबै कार्यहरू गर्न सरकारको एकलो प्रयासले मात्र संभव हुँदैन । त्यसको लागि नागरिक समाज, निजी क्षेत्र, विभिन्न पेशागत सामाजिक संघ संस्था, सहकारी साथै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था र मित्रराष्ट्रहरूसँग हातेमालो गर्नु आवश्यक हुन्छ । यी क्षेत्रमा हुँदै आएका कामहरूलाई भोलीका दिनमा अभू गतिका साथ अगाडि बढाइनेछ । त्यसो गरेमा प्रदेश सरकारको औचित्यता र आवश्यकता आम जनताले आत्मसात् गर्ने स्थिति पैदा हुनेछ ।

सुधारको मार्गमा वितीय संघीयता

नेत्र सुवेदी “प्रयास”^१, जिवकला भण्डारी^२

परिचय

एउटा सार्वभौम मुलुकमा एकभन्दा बढी तहका सरकार रहने र ती तहगत सरकारले नै सामूहिक रूपमा राज्यशक्तिको सन्तुलित प्रयोग गर्ने शासकीय पद्धति र अभ्यास नै संघीय शासन प्रणाली हो। यो बहुतहको शासकीय अभ्यास हो। संघीय शासन व्यवस्थामा एउटै भूगोल र एउटै नागरिकलाई पनि फरक-फरक विषयमा भिन्न-भिन्न तहका सरकारले शासन गर्दछन्। सामान्यतः जनताले आधारभूत आवश्यकताका सेवा सुविधाहरु आफू नजिककै स्थानीय सरकारबाट प्राप्त गर्न सक्दछन् भने राष्ट्रिय महत्व र अन्तराष्ट्रिय सम्बन्ध लगायतका शान्ति सुरक्षा विषय केन्द्र सरकारले गर्दछ। एकभन्दा बढी स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रमा पर्ने वा प्रादेशिक महत्वका विषयहरु प्रदेश सरकारबाट सम्पादन हुन्छन्। संघीय शासन प्रणालीलाई प्रजातन्त्रको उच्चतम आदर्शको स्वरूपमा समेत हेर्ने गरिन्छ। जसमा एकभन्दा बढी तहका सरकारले संविधानले दिएको अधिकारको प्रयोग गर्दै आफ्नै नीति, कानून र योजनाबाट विकास प्रशासन र सेवा सञ्चालन गर्दछन्।

संवैधानिक र कानूनी व्यवस्था

नेपालको संविधानको धारा ५६ मा लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने तथा संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहले संविधान तथा कानूनको अधिनमा रही राज्यशक्तिको प्रयोग गर्ने व्यवस्था उल्लेख छ। सोही अनुसार संविधानको अनुसूची-५ देखि अनुसूची-९ सम्म संघ, प्रदेश सरकार/स्थानीय तहको एकल तथा साझा अधिकारका सूची समावेश छ। यसबाहेक धारा ५७ मा राज्यशक्तिको बाँडफाँट, धारा ५८ मा अवशिष्ट अधिकार संघीय तहमा रहने विषय, धारा ५९ आर्थिक अधिकारको प्रयोगका प्रावधान र खासगरी वैदेशिक सहयोग परिचालन र ऋण परिचालनको निर्णायक अधिकार संघीय तहलाई मात्र हुने कुरा समावेश छ भने धारा ६० मा राजस्वको बाँडफाँटको विषय उल्लेख छ।

नेपालको संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको सम्बन्ध सहकारिता, सह-अस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने व्यवस्था गरेको छ। सहकारी संघीयताको छायाभित्र नेपाल सरकार, ७ वटा प्रदेश सरकार र ७५३ वटा स्थानीय सरकार गरी ७६९ निर्वाचित सरकारहरु राजनीतिक, प्रशासनिक तथा वितीय रूपमा क्रियाशील भएर रहेका छन्। साथै संघ, प्रदेश

र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध, सहकारिता, सहअस्तित्व, समन्वय र पारस्परिक सहयोग व्यवस्थित गर्न विभिन्न ऐन, नियम तथा विषयगत/क्षेत्रगत कानूनहरुको निर्माण गरिएको छ।

संघीयताको मूल मर्मअनुसार नै हामीकहाँ लागू भएको संघीयताका पनि तीन आयामहरु राजनीतिक, वितीय र प्रशासनिक आयामहरुमा आधारभूत संरचना स्थापना भई तीनै तहका सरकारहरु निर्वाचित रूपमा क्रियाशील भएका छन्। यी तीनै आयामहरु एकअर्काका परिपूरक मानिन्छन्। एक पक्ष कमजोर भएमा अर्को पक्ष समेत स्वतः कमजोर बन्ने हुनाले वितीय संघीयताको संस्थागत विकास गर्दा यसलाई पथक रूपमा नहेरी सँगसँगै लैजानु आवश्यक छ। सबल र दिगो वितीय संघीयताका लागि सक्षम, व्यावसायिक र उचित मनोबलयुक्त प्रशासनिक संयन्त्र र जनताप्रति उत्तरदायी तथा उचित नैतिकता भएको लोकतान्त्रिक एवं रूपान्तरणमैत्री राजनीतिक संस्था आवश्यक हुने देखिन्छ। यही अनुमानसहित हाम्रो संविधानले राजनीतिक, वितीय र प्रशासनिक शक्ति र जिम्मेवारीलाई सहकारी संघीयता अनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच बाँडफाँट गरेको छ। संघीय इकाईबीच जिम्मेवारी, स्रोत साधन र प्रशासनको साभेदारी गर्दै सुमधुर र सहयोगात्मक सम्बन्धको विकास र विस्तार गर्ने नीति लिएको छ।

संविधानतः संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बिचको सम्बन्ध सहकारिता, सह-अस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने भनिएको छ। सहकारिताले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले अधिकारको प्रयोग र स्रोत साधनको बाँडफाँट गर्दा सम्बन्धित तहहरु एक अर्कासँग मिलेर वा सहकार्यमा गर्ने प्रणालीलाई जनाउँछ। यसका लागि सम्बन्धित तहहरुले कानूनी प्रक्रिया निर्धारण गर्नुपर्दछ। खासगरी संघीय इकाईहरुले साझा अधिकारको प्रयोग गर्ने सन्दर्भमा सहकारिताको अधिक अपरिहार्यता रहन्छ। सह-अस्तित्वले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले अर्को तहको अस्तित्वलाई समान महत्व दिई संविधानले निर्दिष्ट गरेको परिधिभित्र रहेर आफ्नो अधिकारको प्रयोग गर्न स्वतन्त्र हुने विषयलाई जनाउँछ। सामान्यतया एकल अधिकारको प्रयोगमा तहगत सरकारबीच अहस्तक्षेप र सम्बन्धित तहको कार्यगत स्वायत्तताको सम्मानलाई सह-अस्तित्वको महत्वपूर्ण पक्ष मानिन्छ। समन्वयले संघ, प्रदेश र स्थानीय तह मिलेर

^१ प्रदेश सचिव, अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय

^२ अधिकृत सातौं, अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय

काम गर्ने प्रणालीलाई जनाउँछ। संविधानमा व्यवस्था गरिएको साभा अधिकारको अभ्यास गर्न पनि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच समन्वय हुनु पर्दछ। समन्वयले कुनै तहहरूका बीच कुनै विवाद उत्पन्न भएमा त्यसको समाधानका लागि संवाद र आपसी समझदारीको आधारमा सो विवाद समाधान गर्ने कार्यलाई जनाउँछ।

वित्तीय संघीयताका आधारभूत मान्यता

संघीय शासन प्रणाली सञ्चालन र सफलताको आधार राजनैतिक, प्रशासनिक र आर्थिक तीनै आयाम बीचको उपयुक्त सन्तुलन हो। यी तीन आयाममध्ये वित्तीय आयाम सबभन्दा महत्वपूर्ण मानिन्छ। संघीय शासन प्रणालीमा शासकीय तहहरूको भूमिका, सम्बन्ध र निर्धारित भूमिका निर्वाह गर्न आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन नै वित्तीय संघीयता हो। यसले वित्तीय अधिकार र दायित्वको सन्तुलित निक्षेपण तथा सो को कार्यान्वयनमा जोड दिन्छ। वित्तीय संघीयताले तहगत सरकारको आर्थिक निर्णयसँग सरोकार राख्ने गर्दछ। वित्तीय साधनको सम्भाव्यता, वित्तीय स्वायत्तता, साधन परिचालनको स्तर, परिचालित साधनको विनियोजन कुशलता, वित्तीय निर्णय निर्माण र यी कार्यहरूको प्रणालीगत क्षमताका आधारमा नै वित्तीय संघीयता सञ्चालित हुन्छ। वित्तीय संघीयताका देहाय बमोजिमका चार आयामहरू हुन्छन्:

- क) खर्च वा कार्य जिम्मेवारी निर्धारण (Expenditure Assignment)
- ख) राजस्व निर्धारण (Revenue Assignment)
- ग) अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरण (Inter governmental Fiscal Transfer)
- घ) सरकारको ऋण सम्बन्धी अधिकार (Government Borrowing)

माथी उल्लेखित चार आयामहरूलाई संविधान र कानूनद्वारा नै स्पष्ट रूपमा निर्धारण र व्यवस्थित गर्न जरुरी हुन्छ। संघीय शासन प्रणाली अवलम्बन गर्ने देशमा यी चार स्तम्भले नै एक अर्कालाई सन्तुलनमा ल्याउने गरी नीति तथा संरचनागत ढाँचामा निर्धारण गर्ने गरिन्छ।

(क) खर्च वा कार्य जिम्मेवारी:

खर्च जिम्मेवारी संघीयताको महत्वपूर्ण आधार हो। राज्यका तहहरूले गर्ने कार्य जिम्मेवारी नै खर्च जिम्मेवारी हो। निक्षेपित जिम्मेवारीका लागि खर्चका अधिकारहरू स्पष्ट भएपछि मात्र संघीयता क्रियाशील हुने गर्दछ। खर्च जिम्मेवारी वा कार्य जिम्मेवारीका तीन सिद्धान्तहरू रहेका छन्।

सन्निकटताको सिद्धान्त: यस सिद्धान्त अनुसार कर लगाउने, खर्च गर्ने र कर तथा खर्चको नियमन गर्ने अधिकार सम्भव भएसम्म सरकारको सबैभन्दा तल्लो तहको सरकारलाई प्रदान

गरिनुपर्दछ भन्ने अवधारणा हो।

उपयुक्तता वा सक्षमताको सिद्धान्त: यस सिद्धान्त अनुसार जुन काम जुन तहको सरकारबाट सम्पादन गर्न उपयुक्त हुन्छ वा प्रभावकारी ढङ्गबाट सम्पन्न गर्न सकिन्छ त्यस्तो काम सोही तहको सरकारलाई प्रदान गरिनुपर्छ भन्ने अवधारणा जस्तै मुलुकको समष्टिगत स्थायित्व, राष्ट्रिय सुरक्षा, आम्दानीको पुनः वितरण गर्नु, मुद्रा र अन्तराष्ट्रिय सम्बन्धजस्ता केन्द्रमा र जनताको दैनिकीसँग जोडिएका सेवा प्रवाहजस्ता विषयहरू स्थानीय तहबाट सम्पादन गर्न उपयुक्त हुन्छ।

दोहोरोपना हुन नदिने सिद्धान्त: यस सिद्धान्त अनुसार तहगत सरकारहरूका बीचमा कार्यजिम्मेवारीको दोहोरोपना हुनुहुँदैन। यदि कुनै काम सबैको जिम्मेवारीमा पर्दछ भने त्यो कसैको जिम्मेवारीमा पर्दैन। तहगत सरकारहरूका बीचमा स्वस्थ प्रतिस्पर्धा हुन सक्छ तर एउटै कामका लागि एकभन्दा बढी तहलाई जिम्मेवार बनाइयो भने राज्य तहमा स्रोत र साधनको दोहोरो परिचालन भई दुरुपयोग हुन जान्छ। साथै, सेवाग्राहीमा कुन सेवा कहाँबाट प्राप्त गर्ने भन्न अन्यौल रहन्छ। खर्च जिम्मेवारीको बाँडफाँट गर्दा तल्ला तहका सरकारबाट हुन सक्ने काम पर्याप्त कारण र औचित्य बिना माथिल्लो तहको सरकारबाट गर्नु उपयुक्त मानिदैन।

माथि नै उल्लेख गरियो कि खर्च जिम्मेवारी सम्बन्धमा नेपालको संविधानले स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। खासगरी साभा अधिकारको प्रयोगका लागि कानूनबाट मार्गदर्शन गर्ने विषयमा सबै तहको सहभागितासहित संघीय तहबाटै सहजीकरण आवश्यक पर्छ नै।

(ख) राजस्व निर्धारण

तहगत सरकारहरूबीच काम तथा कार्य जिम्मेवारीको बाँडफाँट गरे अनुरूप जिम्मेवारी निर्वाह गर्न सक्ने गरी राजस्व अधिकारको समेत बाँडफाँट गर्नुपर्दछ। हरेक जिम्मेवारीलाई सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्न पर्याप्त मात्रामा वित्तीय स्रोत आवश्यक पर्दछ। यसैले राजस्व अधिकारको बाँडफाँटलाई वित्तीय संघीयताको दोस्रो खम्बा पनि भन्ने गरिन्छ। राजस्व बाँडफाँटलाई तहगत सरकारहरू बीच करको सामञ्जस्यीकरणको एक महत्वपूर्ण माध्यम मानिन्छ। राजस्व अधिकारको बाँडफाँट अन्तर्गत कर तथा गैरकरको स्रोतहरूको बाँडफाँट पर्ने गर्दछ। यसले राजस्व आधारको बाँडफाँट गर्ने, आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा राजस्व सङ्कलनको योजना बनाउने सम्बन्धित व्यवस्थापिकाबाट राजस्वका दरहरू पारित गर्ने, स्वीकृत दर बमोजिम राजस्व उठाउने र राजस्वका दरहरू थपघट वा संशोधन गर्ने, लगायतका विषयहरू पर्दछन्। कुन तहको सरकारले कुन कुन कर उठाउने भन्ने विषय अवश्य पनि प्राविधिक तथा राजनीतिक विषय पनि हो।

नेपालको संविधानले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले उठाउन पाउने एकल करका अधिकार तथा तीनै तहको साभा कर अधिकारहरूको बाँडफाँट गरेको छ। राजश्व स्रोतको बाँडफाँट संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा कर लगाउन र ती स्रोतबाट राजस्व उठाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ।

तीन तहबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्दा सन्तुलित र पारदर्शी रूपमा गर्नुपर्ने हुन्छ। राजश्व बाँडफाँट सम्बन्धी संघीय ऐन बनाउँदा राष्ट्रिय नीति, राष्ट्रिय आवश्यकता, प्रदेश र स्थानीय तहको स्वायत्तता, प्रदेश र स्थानीय तहले जनतालाई पुऱ्याउनुपर्ने सेवालाई मुख्यरूपमा ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ। साथै तल्लो तहलाई प्रदान गरिएको आर्थिक अधिकार, राजश्व उठाउन सक्ने क्षमता, राजश्वको सम्भाव्यता र उपयोग, विकास निर्माणमा गर्नुपर्ने सहयोग, क्षेत्रीय असन्तुलन, गरीबी र असमानताको न्यूनीकरण, बञ्चितकरणको अन्त्य, आकस्मिक कार्य र अस्थायी आवश्यकता पूरा गर्न सहयोग गर्नुपर्ने विषयहरूमा समेत ध्यान पुऱ्याउनु पर्दछ।

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६ मा मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिकतर्फको अन्तःशुल्कको बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ। मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क संघीय विभाज्य कोष खडा गरी जम्मा भएको रकममध्ये ७० प्रतिशत रकम नेपाल सरकारलाई, १५ प्रतिशत प्रदेश सरकारलाई र १५ प्रतिशत स्थानीय तहमा बाँडफाँट गरिने व्यवस्था रहेको छ। नेपाल सरकारले संघीय कानून बमोजिम प्राकृतिक स्रोतमा रोयल्टी लगाउन र उठाउन सक्ने व्यवस्था छ। प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबीच बाँडफाँट हुने कर सङ्कलनमा मितव्ययिता तथा करदातालाई सहज तुल्याउन र दोहोरोपनाको अन्त्य गर्न एकल कर प्रशासन बमोजिम निर्धारण, सङ्कलन र बाँडफाँटको व्यवस्था अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनमा मिलाइएको छ। जस अनुसार सवारी साधन करको दर प्रदेशले लगाउने र उठाउने व्यवस्था रहेको छ। संकलित सवारी साधन कर प्रदेश सञ्चित कोषमा ६० प्रतिशत र बाँकी ४० प्रतिशत प्रदेशभित्रका स्थानीय तहहरूमा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम बाँडफाँट गर्ने व्यवस्था रहेको छ। तर टाँगा, रिक्सा, अटो रिक्सा र विद्युतीय रिक्सामा सवारी साधन करको दर गाउँपालिका नगरपालिकाले सङ्कलन गर्ने उठाउने र संकलित रकम विभाज्य कोषमा जम्मा गरी जम्मा भएको रकममध्ये ६० प्रतिशत स्थानीय तहमा र ४० प्रतिशत प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन तथा नगरपालिकाले लगाउने र उठाउने व्यवस्था छ। घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर प्रदेशले लगाउने र गाउँपालिका तथा ऐनमा रहको छ। तर ऐनमा भएको व्यवस्था अनुरूप सबै स्थानीय तहहरूमा संस्थागत, प्रविधिगत र जनशक्तिको व्यवस्थापन हुन नसकेको कारणले गर्दा हालसम्म मालपोत कार्यालयहरूले घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क सङ्कलन गरी प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहमा बाँडफाँट गर्ने गरेको अभ्यास छ। त्यस्तै गरी मनोरञ्जन करको दर प्रदेशले सालबसाली आर्थिक ऐनमा निर्धारण गर्ने र सो बमोजिम स्थानीय तहले सङ्कलन गरी ६० प्रतिशत रकम स्थानीय तहमा र बाँकी ४० प्रतिशत प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। विज्ञापन करको दर निर्धारण र सङ्कलन गरी ६० प्रतिशत स्थानीय तहमा र बाँकी ४० प्रतिशत प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ।

त्यस्तै गरी राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ मा संघ, प्रदेश वा स्थानीय तहबीच राजस्वको बाँडफाँट सम्बन्धमा उठेको विवाद समाधान गर्न आवश्यक सहजीकरण र सहयोग गर्ने, संघ र प्रदेशले राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धमा कुनै सुझाव माग गरेमा आवश्यक सुझाव दिने लगायतका विषयलाई राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तर्गत राखिएको छ।

प्रदेश सरकारको स्रोतको अनुमान र प्राप्तिको वितरण

आर्थिक वर्ष	वार्षिक लक्ष्य रु.	प्राप्ति
२०७५/७६	२८,०९,०३,००,०००	२७,४३,९९,९५,४८८
२०७६/७७	३६,४९,६८,००,०००	३२,२७,०७,३९,५९६
२०७७/७८	३६,३५,२५,००,०००	२९,३४,५६,४९,९७६
२०७८/७९	४०,९५,९७,००,०००	३७,९९,७६,०३,२८६
२०७९/८०	४२,६३,५७,००,०००	९०,७७,८६,९४,८५४ (पहिलो चौमासिक अवधिसम्म)

स्रोत : अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय

आ.व. २०७५/७६ मा रु. २८ अर्ब ९ करोड ३ लाख राजस्व सङ्कलनको लक्ष्य राखिएकोमा लक्ष्यको ९७.६८ प्रतिशत अर्थात रु. २७ अर्ब ४३ करोड ९९ लाख मात्र प्राप्त भएको देखिन्छ। आ.व. २०७६/७७ मा ८८.६१ प्रतिशत राजस्वको सङ्कलन भएको देखिन्छ। जुन अंकको हिसाबमा अघिल्लो आर्थिक वर्ष भन्दा बढी देखिन आएकापनि लक्ष्य प्राप्तिको हिसाबमा अघिल्लो आ.व. भन्दा तुलनात्मक रूपमा कम देखिन्छ। त्यस्तै आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा लक्ष्यको ५८.७२ प्रतिशत राजस्व सङ्कलन भएको थियो। जुन अघिल्लो आ.व. २०७६/७७ भन्दा अंकमा राजस्व प्राप्त दुवैमा कम हुन आएको छ। आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा ३७ अर्ब ११ करोड ७६ लाख राजस्व सङ्कलन भएको छ। जुन लक्ष्यको ९०.६२ प्रतिशत हुन आउँदा यसरी हेर्दा आ.व. २०७८/७९ मा आ.व. २०७७/७८ भन्दा राजस्व सङ्कलन र लक्ष्यको तुलनामा राजस्वको प्रति दुवै बढी देखिएको छ। चालु आ.व. २०७९/८० मा ४२ अर्ब ६३ करोड ५७ लाख राजस्व सङ्कलनको लक्ष्य राखिएकोमा कार्तिक मसान्तसम्म रु. १० अर्ब ७७ करोड ८६ लाख अर्थात २५.२८ प्रतिशत प्राप्त भएको देखिन्छ। आर्थिक वर्षको पहिलो चौमासिकमा लक्ष्यको एक चौथाइ राजस्व सङ्कलन भएको छ।

(ग) अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरण

तहगत सरकारलाई संविधानले तोके बमोजिमको कार्य जिम्मेवारीको सबै अंश सम्बन्धित तहलाई प्राप्त राजस्व अधिकार बमोजिमको स्रोतबाट पुरा नहुन सक्छ। त्यस्तो अवस्थामा तहगत सरकारको खर्चको आवश्यकता र राजस्व सम्भाव्यता बीचको असन्तुलनलाई पूर्ति गर्नका लागि एक तहको सरकारले समान तहको वा अर्को तहको सरकारलाई वित्तीय हस्तान्तरण गर्न सक्दछ।

संघीय शासन प्रणालीमा सामान्यतः माथिल्लो तहको सरकारले तल्लो तहको सरकारलाई लम्बीय वित्तीय हस्तान्तरण गर्ने गर्दछन् भने विशेष परिस्थितिमा यो एक तहको सरकारबाट समान तहको अर्को सरकारमा निश्चित कार्य सम्पादन गर्नका लागि क्षितिजीय वित्तीय हस्तान्तरणको रूपमा समेत प्रवाहित हुने गर्दछ। अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणले तहगत सरकारहरूका बीचमा समन्वय र सहकारिता प्रवर्धन गराउने आर्थिक समन्वयकर्ताको रूपमा पनि काम गरेको हुन्छ।

नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई खर्चको आवश्यकता र राजश्वको क्षमताको आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान प्रदान गर्न सक्ने साथै प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुने व्यवस्था रहेको छ। त्यस्तै गरी नेपाल सरकारले संघीय सञ्चित कोषबाट प्रदान गर्ने सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान वा अन्य प्रयोजनको लागि प्रदान गर्ने विशेष अनुदान वितरण सम्बन्धी व्यवस्था संघीय कानून बमोजिम हुने उल्लेख रहेको छ। संविधानको सोही व्यवस्थालाई आत्मसात गर्न अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को परिच्छेद-४ मा संघले प्रदेश र स्थानीय तहलाई तथा प्रदेशले प्रदेशभित्रका स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान/विशेष अनुदान सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ र सोही अनुरूप नै अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण भैरहेको छ।

प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहमा हस्तान्तरित अनुदानको वितरण

आर्थिक वर्ष	हस्तान्तरण रकम रु.
२०७५/७६	१,८७,९३,३७,१८०
२०७६/७७	४,२३,२३,१६,६५०
२०७७/७८	५,३७,२२,४८,६८०
२०७८/७९	४,५९,९९,९५,९३८
२०७९/८० अनुमान	४,८३,१०,००,०००

स्रोत : अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय

आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा १ अर्ब ८७ करोड ९३ लाख स्थानीय तह वित्तीय हस्तान्तरण भएकोमा आ.व. २०७६/७७ मा ४ अर्ब २३ करोड २३ लाख वित्तीय हस्तान्तरण भएको देखिन्छ जुन अघिल्लो आ.व. २०७५/०७६ मा भएको स्थानीय हस्तान्तरण भन्दा १२५.२० प्रतिशतले बढी हुन आउँदछ। आ.व. २०७७/७८ मा ५ अर्ब ३७ करोड २२ लाख स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरण भएको छ। यस आ.व.मा अघिल्लो आ.व. २०७६/७७ भन्दा २६.९३ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ। त्यस्तै

आ.व. २०७८/७९ मा ४ अर्ब ५९ करोड ९९ लाख हस्तान्तरण भएको छ, जुन अधिल्लो आ.व. २०७७/७८ भन्दा १४.३७ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ। चालु आ.व. २०७९/८० मा स्थानीय तह वित्त हस्तान्तरण अन्तर्गत रु. ४ अर्ब ८३ करोड १० लाख विनियोजन भएको छ।

नेपाल सरकारबाट प्रदेशमा हस्तान्तरित अनुदानको वितरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

आर्थिक वर्ष	हस्तान्तरण रकम रु.
२०७४/७५	१,०२,०५,००,०००
२०७५/७६	१७,२५,३२,००,०००
२०७६/७७	१७,०७,८८,७८,०००
२०७७/७८	१७,३७,६५,६२,४००
२०७८/७९	१७,७४,५५,०६,८४०
२०७९/८० अनुमान	१८,४७,६४,००,०००

स्रोत : अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय

आ.व. २०७४/७५ मा संघीय सरकारबाट रु.१ अर्ब २ करोड ५ लाख प्राप्त भएकोमा आ.व. २०७५/०७६ मा १७ अर्ब २५ करोड ३२ लाख प्राप्त भएको छ। जुन अधिल्लो आ.व. भन्दा १५९० प्रतिशतले बढी हो। आ.व. २०७६/७७ मा १७ अर्ब ७ करोड ८८ लाख प्राप्त भएको छ। आ.व. २०७६/७७ भन्दा १०१ प्रतिशतले कम हुन आउँछ। आ.व. २०७७/७८ मा रु. १७ अर्ब ३७ करोड ६५ लाख वित्तीय हस्तान्तरण प्राप्त भएको छ, जुन अधिल्लो आ.व. भन्दा १.७४ ले वृद्धि भएको छ। आ.व. २०७८/७९ मा १७ अर्ब ७४ करोड ५५ लाख प्राप्त भएको छ। जुन अधिल्लो आ.व. भन्दा २.१ प्रतिशतले बढी प्राप्त भएको छ। चालु आ.व. २०७९/८० मा रु १७ अर्ब ४७ करोड ६४ लाख प्राप्त हुने अनुमान छ।

(घ) सरकारको ऋण सम्बन्धी अधिकार

सरकारले आफ्नो आम्दानी भन्दा बढी खर्च गर्नुपर्ने अवस्थामा नपुग भएको वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गर्न सार्वजनिक ऋण लिन सक्दछ। यो सरकारको घाटा बजेट पूर्ति गर्ने एउटा महत्वपूर्ण स्रोत हो। पूँजीगत खर्च व्यवस्थापनका लागि सार्वजनिक ऋण परिचालन एक स्थापित अभ्यास र वित्तीय जोखिमहरूको कारणले गर्दा यसको व्यवस्थापन सार्वजनिक वित्तको क्षेत्रमा एक पेचिलो मुद्दा पनि हो। कुनै पनि देश त्यतिबेला मात्र ऋण तिर्न योग्य मानिन्छ, जतिबेला उसको भावी आम्दानी वा बचत वर्तमानमा लिएको ऋण भुक्तानी गर्न पर्याप्त हुन्छ। संघीय संरचनामा तहगत सरकारले परिचालन गर्ने ऋणको अन्तिम दायित्व केन्द्र सरकारलाई निश्चित भूमिका वा अधिकार दिइएको हुन्छ। त्यस्तो सार्वजनिक ऋणको दिगो र कुशल परिचालन सम्बन्धी विषयलाई पनि सबल वित्तीय संघीयताको एउटा महत्वपूर्ण पाटोको रूपमा रहेको छ।

सरकारले सरकारी घाटा पूर्ति, आर्थिक मन्दी नियन्त्रण, मूल्य वृद्धि नियन्त्रण, भौतिक पूर्वाधारको विकास, रोजगारीका अवसर सिर्जना, संकटकालीन अवस्थाको सामना लगायतका उद्देश्य परिपूर्तिका लागि देशभित्र तथा देशबाहिर लिने ऋण सार्वजनिक ऋण हो। सरकारले गर्ने खर्च राजस्वबाट अपुग भएमा चालु घाटा व्यहोर्न ऋण लिने गर्दछ। सार्वजनिक ऋण सरकारी वित्तीय नीतिको प्रभावकारी औजार हो। सार्वजनिक ऋण सङ्कलन गर्न ट्रेजरी बिल, बन्ड जस्ता वित्तीय औजारको प्रयोग गरिन्छ।

वैदेशिक सहायता र ऋण लिने अधिकार नेपाल सरकारको हुने र त्यस्तो सहायता वा ऋण लिँदा देशको समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व हुने गरी लिनुपर्ने साथै संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेट घाटा व्यवस्थापन तथा अन्य वित्तीय अनुशासन सम्बन्धी व्यवस्था संघीय कानून बमोजिम हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। तल्लो तहका सरकारहरूले कुनै विदेशी राष्ट्र वा संस्थासँग सहयोग लिनुपर्दा वा सहकार्यमा कुनै काम अगाडि वढाउनुपर्दा संघीय सरकारले बनाएको कार्यविधि बमोजिम संघीय अर्थ मन्त्रालयबाट स्वीकृति लिनुपर्ने हुन्छ।

संघीयतालाई दिगो, प्रभावकारी र विश्वसनीय बनाउनका लागि प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले संविधानका अनुसूची, नेपाल सरकारको कार्य विस्तृतीकरण प्रतिवेदन, २०७३, प्रदेश सरकार कार्य सम्पादन नियमावली, २०७४ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा उल्लेखित भूमिका निर्वाह गर्नका लागि आवश्यक पर्ने खर्च आवश्यकतालाई बढीभन्दा बढी आफ्नै स्रोतबाट सञ्चालित राजस्वबाट व्यहोर्ने प्रयास गर्नुपर्दछ। खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताबीचको भिन्नतालाई परिपूर्ति

गर्न केन्द्र सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्ने प्रचलन संघीय शासन प्रणालीमा पाईन्छ ।

वित्तीय संघीयताका सवालहरु

आफ्नै स्रोत साधन तथा राजस्व परिचालनद्वारा आफ्नो खर्च जिम्मेवारी बहन गर्न सक्ने संघीय इकाइहरुमा सार्वभौमिकताको पनि प्रचुर सम्भावना रहन्छ । त्यस्ता इकाईहरुले वित्तीय स्वायत्तताको अनुभूति गर्न पाउँदछन् । वित्तीय अन्तर जति बढीभयो त्यति नै वित्तीय निर्भरता बढ्ने र स्वायत्तता कमजोर हुने सम्भावना रहन्छ । संघीय शासन व्यवस्था अवलम्बन गर्ने देशहरुमा खर्च बढाउँदै लैजाने तर आन्तरिक आय वृद्धि गर्नमा हिचकिचाउने (कर तथा शुल्क लगाउँदा अलोकप्रिय भईने डरले) प्रवृत्ति संसारभर देखिन्छ । जसले गर्दा तल्लो तहका वित्तीय इकाईहरुको संघीय सरकारमा निर्भरता बढ्दै जान्छ । यस्तो निर्भरता कम गर्न प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहहरुले आफ्नो राजस्व क्षमताको भरपूर उपयोग अवशोषण गर्न सक्नु पर्दछ । अनुदानले एकातर्फ प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्व सङ्कलनको प्रयासलाई प्रोत्साहित गर्दै भने अर्कोतर्फ साभा कोषबाट वित्तीय हस्तान्तरणको खर्च बढाउन प्रोत्साहन गर्ने र वित्तीय खाडल अझ गहिरो बनाउने डर रहन्छ । वित्तीय संघीयता प्रभावकारी हुन नसकेको खण्डमा कुल सरकारी खर्चमा उपराष्ट्रिय सरकारले गरेको खर्चको हिस्सा बढ्दै जाने तर ती तहले सङ्कलन गरेको राजस्व सीमित रहने सम्भावना रहन्छ । यसले केन्द्रीय सरकारप्रति उपराष्ट्रिय सरकारको निर्भरता बढ्दै जाने हुन सक्ने हुन्छ । तसर्थ यो अवस्थाको सिर्जना उत्पन्न हुन नदिन उपराष्ट्रिय सरकारको राजस्व सङ्कलनको क्षमता वृद्धि गर्दै लगी उनीहरुलाई आत्मनिर्भर गराउनतर्फ बेल्सै ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ ।

भावी कार्यदिशा

संविधान अनुरूप प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारीमा परेका सबै विषयको व्यावहारिक रुपमै हस्तान्तरण भैसकेको छैन भने कतिपय अवस्थामा जिम्मेवारीमा दोहोरोपना समेत रहेको छ । संविधानले व्यवस्था गरे बमोजिम तहगत सरकारको कार्यजिम्मेवारी अनुरूपको खर्चको आवश्यकता आँकलन र सोही बमोजिमको स्रोतको बाँडफाँटलाई वस्तुगत बनाउन सकिएको छैन । कतै राजस्व सङ्कलनमा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा भएको छ भने कतै प्राप्त अवसरको पहिचान र उपयोग हुन सकेको छैन ।

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्त अनुसार हुने संवैधानिक प्रावधान बमोजिम नीतिगत, कानूनी संस्थागत र अन्य व्यवस्था भएका छन् । यद्यपी तीन तहबीच अन्तरसम्बन्ध प्रभावकारी

बनाउन अझै पनि धेरै काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । संविधान तथा ऐन बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आ आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्दा एक अर्काको साभा चासो, सरोकार, हित र राष्ट्रिय लक्ष्यलाई ध्यान दिनुपर्छ । संविधानप्रदत्त अधिकारको महत्तम प्रयोगमार्फत् तीन वटै तहले सहयोग, सहकार्य, समन्वयद्वारा विकास तथा सुशासनमा अन्तरसरकार सम्बन्ध र समन्वयलाई मजबुत र सुमधुर बनाउन आवश्यक छ ।

हालसम्मको अभ्यास अनुसार संघबाट प्रदेश र स्थानीय तथा प्रदेशबाट स्थानीय तहमा प्रवाह हुने अनुदानमा क्रमिक रुपमा वृद्धि हुँदै गएको छ । सो वृद्धिको तुलनामा स्रोत परिचालन क्षमता बढाउनु पर्नेछ । खासगरी सशर्त, समपूरक र विशेष अनुदानतर्फका परियोजनाहरु अन्तिम रुप दिनु अघि सम्बन्धित तहको सहभागितालाई अनिवार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । एकल तथा साभा अधिकारक्षेत्र भित्रका कर लगाउने र उठाउने सम्बन्धी कानूनहरु बनेका छन् र अभ्यासका क्रममा परिष्कृत समेत हुँदै गएका छन् । कुन तहको सरकार के-कस्तो आयोजनामा संलग्न हुने भन्ने सम्बन्धमा छुट्टै मापदण्ड जारी भएको छ । त्यसैगरी तीन तहबीचको अन्तरसम्बन्ध प्रवर्धन गर्ने सम्बन्धी छुट्टै कानून कार्यान्वयनमा छ । सार्वजनिक ऋण लिने सम्बन्धमा सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित कानूनको आंशिक निर्माण भई संस्थागत व्यवस्था समेत भएको छ । स्रोत बाँडफाँटको विषयमा प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको भूमिका प्रभावकारी र तटस्थ हुनु जरुरी छ ।

विश्व बैंक र फोरम फर फेडेरेसन लगायतका विकास साभेदारको सहयोगमा गरिएको र नेपाली सरकारी अधिकारीहरु संलग्न भएको वित्तीय संघीयता सम्बन्धी ज्ञान आदानप्रदान अध्ययन कार्यक्रमले हालसम्म संघीयता सफलतापूर्वक लागू गरिएका ब्राजिल, केन्या र स्वीजरल्याण्डको भ्रमणसमेतका आधारमा सिक्निएका पाठहरु र आगामी दिनमा चाल्नुपर्ने सुधारका विषयहरु आफ्नो प्रतिवेदनको मस्यौदामा समेटेको छ । नेपालमा प्रयोगमा ल्याइएको तीन तहको संरचनामा वित्तीय संघीयताका सवालहरु पहिचान गर्न र सम्वोधन गर्ने विषय, स्रोतको सन्तुलित प्रवाहको संयन्त्रका साथै सदुपयोग क्षमतामा पनि उत्तिकै ध्यान दिनुपर्ने सुभाब यसमा परेको छ । राज्यले विभिन्न माध्यमबाट सङ्कलन भएको राजस्वको ठूलो हिस्सा प्रदेश र स्थानीय तहहरुलाई पारदर्शी ढंगले बाँडफाँड भएमा मात्र जनताको नजिकको सरकारी संयन्त्रबाट हुने सेवा प्रवाह सुदृढ हुने आशा गर्न सकिन्छ । सशर्त अनुदानको रकम खासगरी राष्ट्रिय विकास नीतिको कार्यान्वयन र राखिएका लक्ष्यहरु पूरा गर्न प्रयोग गरिने हुँदा ती लक्ष्यहरुको वारेमा सबै तहलाई सुसुचित गरी कामसँगै स्रोतसमेत हस्तान्तरण गर्ने नीति लिइनु उपयुक्त हुने अनुभवले देखाएको छ । आन्तरिक

आम्दानीलाई वढाएर विनियोजन हुने स्रोतको ठूलो हिस्सा वनाउन सकेमा विनियोजन दक्षता र नवप्रवर्तन सम्भव हुने देखिन्छ ।

वित्तीय संघीयताको फराकिलो अवधारणामा वित्तीय स्वायत्तता, खर्च गर्ने लचकता र जवाफदेहिता एकआपसमा सँगसँगै अगाडि बढाइनुपर्दछ । बजेट विनियोजन र खर्चपछि नागरिकको जीवन र जिविकामा के कस्तो सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सक्थो भन्ने कोणबाट अनुगमन र समीक्षा गरिनुपर्दछ । समग्रमा मुलुककै आर्थिक सामाजिक सुधारको नियमित अनुगमन गरी देखिएका समस्याहरूको समाधान खोज्ने खालको एकीकृत र चुस्त संयन्त्रले निरन्तर काम गर्नु उपयुक्त हुन्छ । अन्तरसरकारी समन्वय होस् वा वित्त हस्तान्तरणका थप सुदृढ विधि नै किन नहुन् यी सबैले वित्तीय संघीयतालाई थप कामयावी बनाउन सहयोगी हुन्छन् । खासगरी प्रदेश र स्थानीय तहको प्रारम्भिक कार्यसम्पादनमा देखिएका वित्तीय जोखिमको अवस्थालाई समयमै सम्बोधनका लागि खरिद प्रणाली सम्बन्धी क्षमता विकास गर्न, अभिलेख अद्यावधिक राख्न र आन्तरिक नियन्त्रणलाई महत्वपूर्ण औजारका रूपमा प्रयोग गर्नु आवश्यक देखिन्छ । संघीयतालाई राम्रो सँग हिँडाउने जिम्मा पाएका प्रशासनिक जनशक्तिलाई मार्गदर्शन गर्ने निजामती कानून जारी गर्न ढिलाई भैरहेको र यसले पनि स्रोतको सुव्यवस्थापनमा असर गरेको ठम्याई सो प्रतिवेदनमा रहेको छ ।

विशेष समितिले अगाडि सारेका सुधार प्रस्तावहरू र ती प्रस्ताव अन्तर्गत रहेका मुख्य मुख्य क्रियाकलापहरूलाई नियाल्दा मुलतः सशर्त अनुदानमा सुधार मार्फत नतिजामा आधारित विनियोजन दक्षता र जवाफदेहिता प्रवर्धन गर्न प्रेरित गरिनुपर्ने विषय परेको छ । यसका लागि अनुदानलाई कार्यसम्पादनमा आवद्ध गर्ने, शिक्षा र स्वास्थ्य तर्फका जनशक्ति नियुक्ति गर्ने अधिकार समेत हस्तान्तरण गर्ने, शिक्षक र स्वास्थ्य कर्मचारीको तलवलाई निःशर्त अनुदानमा राख्ने, अधुरा आयोजना स्रोतसहित प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्ने र पूर्वाधार विकासका कार्यलाई क्षेत्रगत कार्यक्रम अनुसार सञ्चालन गर्ने जस्ता क्रियाकलाप सुझाइएको छ । त्यस्तै कार्यजिम्मेवारीलाई थप स्पष्ट पारी वित्तीय हस्तान्तरण र विनियोजन दक्षतामा सुधार ल्याउनका लागि निश्चित जिम्मेवारी र साभ्ना जिम्मेवारी अलग गरी थप स्पष्ट पार्नुपर्ने र प्रहरीको संगठन प्रदेश तहसम्म रहने गरी व्यवस्था गर्ने भनिएको छ । प्रदेश र स्थानीय तहहरू बीच आर्थिक सामाजिक विविधतालाई सम्बोधन गर्ने उपायहरूलाई प्राथमिकता दिने विषय अन्तर्गत वित्तीय घाटाको विश्लेषण गर्ने, वित्तीय हस्तान्तरणको अनुगमन मूल्यांकन गर्ने र तथ्यांकीय प्रणाली विकास गरी आर्थिक, सामाजिक

र प्रशासनिक तथ्याङ्क अध्यावधिक राख्ने जस्ता क्रियाकलाप परेका छन् । बजेट चक्रका सबै चरणहरूमा अन्तर तहगत समन्वय आवश्यक देखिन्छ । बजेट पूर्व परामर्श बैठक, सशर्त अनुदान सम्बन्धी विषयको बजेट छलफलमा अनिवार्य उपस्थिति आवश्यक पर्दछ । संस्थागत विकासको दृष्टीले संघीय तहले अन्य दुई तहलाई सहजीकरण गर्नु आवश्यक छ । अन्तर सरकारी वित्त परिषदलाई सक्रिय बनाई तीन तहकै जनप्रतिनिधिसँग सम्वादको वातावरण कायम रहनुपर्दछ । त्यसैगरी संघीय मन्त्रालय तथा प्रदेश र स्थानीय तहको कार्यसम्पादन सम्बन्धमा कार्यसम्पादनको एकीकृत प्रतिवेदन प्रणाली अवलम्बन गर्ने, पारदर्शी अनुगमन मूल्यांकन तथा प्रतिवेदन प्रणाली अवलम्बन गरिनुपर्दछ । कार्यसम्पादनमा सुधारको लागि स्थानीय नवप्रवर्तनलाई समेत स्थान दिने र अनुगमन प्रणाली सम्बन्धमा क्षमता विकास हुनु आवश्यक छ । राजनैतिक नेतृत्व र प्रदेश तथा स्थानीय तहमा वित्तीय व्यवस्थापन क्षमता विकास आवश्यक छ । खासगरी वित्तीय जिम्मेवारी पूरा गर्ने आधारभूत क्षमता र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको प्रयोग सम्बन्धमा सबै सुसुचित हुनु जरुरी छ । कर प्रशासनमा सुधारको लागि तीन वटै तहको कराधार सम्बन्धमा थप प्रष्ट गर्नुको साथै दोहोरोपना हटाउन ठोस पहल हुनु जरुरी छ । उठेको करको सदुपयोग पुष्टी हुने गरी जवाफदेही प्रक्रिया अवलम्बन पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण छ ।

विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनबाट प्राप्त भएका र हालसालै सिफारिस एवम् निर्देशन भै सरकारलाई प्राप्त भएका विषयमा सरकार गम्भिर हुनैपर्दछ । वित्तीय संघीयतामा सुधारका कार्य अघि बढाउन तीनै तहका जिम्मेवार पदाधिकारीको बीचमा निरन्तर संवाद आवश्यक पर्दछ । सुधार कार्ययोजना तयारी गरी प्रदेश र स्थानीय तहलाई समेत सहजीकरण गर्न संघीय अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग र सुधारका लागि निरन्तर क्रियाशील हुने कार्यदलका बीच कसिलो समन्वय र सहकार्य आवश्यक छ । जति शिघ्र देखिएका कमजोरीहरू सच्याइन्छन् त्यति नै वित्तीय संघीयताको प्रभावकारिता र साख बढ्ने देखिन्छ ।

सिंगो देशलाई शरिर मानौं । नेपाल सरकारलाई दिमाग, प्रदेश सरकारलाई मुटु र फोक्सो तथा स्थानीय तहहरूलाई हातखुट्टा मानेर हेरौं । सिंगो शरिरको सबै अंगमा पर्याप्त अक्सिजन, रगत र शक्ति आवश्यक पर्दछ । उपयुक्त समयमा व्यायाम, पानी, पोषणयुक्त खाना बिना यो संभव छैन । साथै सबै भाग सक्रिय हुँदामात्र सिंगो शरिर सक्रिय र सिर्जनशील बन्न पुग्दछ । यो शरिरको दृष्टान्तजस्तै तीन तहका सरकारहरूले पनि आपसी समन्वय र सहकार्यको संस्कारसहित आफुलाई प्राप्त काम, स्रोतको व्यवस्था र नतिजा व्यवस्थापनबाट

नागरिक अपेक्षा पुरा गर्दै अघि बढ्ने असल अभ्यास एवम् परस्पर सिकाई तथा सहजीकरणमा आधारित व्यवस्थापनमा तीनै तह अघि बढ्नु आवश्यक छ ।

निष्कर्ष

नेपालको संविधान बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लागि आवश्यक पर्ने स्रोतहरूको पहिचान, बाँडफाँट, खर्च, सोको अभिलेख, लेखा परीक्षण र तीनै तहको सञ्चित कोषको व्यवस्थापन, मौजुदा प्राकृतिक स्रोतको उपयोग र सो को समन्यायिक वितरण लगायतका कामको समष्टि नै वित्तीय संघीयता हो । यो संघीयताको आधारभुत पक्ष हो यसले तिनै तहका सरकाहरु बीचको राजस्व आर्जन र खर्च जिम्मेवारीको वितरण एवम् सरकारका भूमिकाको खोजी र तिनीहरूबीच एक अर्कासँग कसरी सम्बन्ध राख्दछन् भन्ने विषयसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्दछ । नेपालको सन्दर्भमा संघीयता आमूल परिवर्तन हो । परिवर्तनलाई आत्मसाथ गर्नु कठिन विषय पनि हो । गाउँगाउँमा सिंहदरबार भन्ने नार सहित भित्रिएको संघीयतालाई सफल कार्यान्वयन गर्ने हो भने शासकीय तहबीचको अन्तरसम्बन्ध, सहकार्य, समन्वय, सहकारिता, कार्यक्षेत्रमा स्वायत्तता एवम् स्वयं व्यवस्थापनलाई थप मजबुत बनाउन जरूरी छ । यो विषय संघीयताका तीन वटै आयाममा लागू हुन्छ । संघीयता कार्यान्वयनका सन्दर्भमा अहिलेको मुख्य सवाल जनविश्वास आर्जन गर्नु तथा जनप्रतिनिधिमूलक संस्थालाई सवल, सक्षम र दिगो बनाउनु हो । कानूनमा देखिएका केही अस्पष्टताहरूको निरूपण,

आवश्यक कानून निर्माण तथा मौजुदा कानूनहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन, एकीकृत वित्तीय व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास, प्रविधिमैत्री संस्थागत संयन्त्रहरूको विकास एवम् अभ्यासका क्रममा देखा परेका समस्याहरूको सामयिकरूपमा समाधान गर्दै संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्धलाई मजबुतीकरण गरी वित्तीय नियन्त्रण, सन्तुलन, जवाफदेहिता प्रवर्धन र वित्तीय अनुशासन कायम गर्न र नेपालमा वित्तीय संघीयतालाई सफल बनाउन राजनीतिक, प्रशासनिक नेतृत्वको प्रतिबद्धता एवं सबै नेपाली नागरिकको सक्रिय योगदानको आवश्यकता छ ।

सन्दर्भ सामाग्री

नेपालको संविधान, २०७२

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय(२०७८)

नेपालमा वित्तीय संघीयता अवधारणा र अभ्यास,

काठमाडौं: संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

प्रशासन, वर्ष ५३, अंक १, पूर्णाङ्क १३५, पृ. २०-३०

प्रशासन, वर्ष ५३, अंक १, पूर्णाङ्क ज्ञघछ, पृ. ८०-९८

Nepal Knowledge Exchange Program on Fiscal Federalism, Lessons and Reforms, Ministry of Finance (Draft Report)

लुम्बिनी प्रदेश सभा भवन, राप्ती उपत्यका देउखुरी

लुम्बिनी प्रदेश सरकार अन्तर्गत जिल्लागत कार्यालयहरूको संख्यात्मक विवरण

प्रकाशक

लुम्बिनी प्रदेश सरकार

अर्थ तथा सहकारी मन्त्रालय

राप्ती उपत्यका (देउखुरी), नेपाल

इमेल : info.moeap@lumbini.gov.np; [moeap5 .temp@gmail.com](mailto:moeap5.temp@gmail.com)

वेबसाईट : moeap.lumbini.gov.np